

PROJEKTET SPRÅKET SOM NYCKEL TILL ETT DELAKTIGT VUXENLIV

Metodikhäfte

MATERIAL: VAD FINNS INUTI KROPPEN?

RAPPORT 2024:3 • IRÉNE JOHANSSON

**Språket
som nyckel**
till ett delaktigt vuxenliv

Svenska
Downföreningen

Karlstadmodellen

ALLMÄNNA
ARVSFONDEN

MED
STÖD
FRÅN

© Iréne Johansson 2024

Författare: Iréne Johansson

Utgivningsdatum: Dec 2024

Illustratör till material: Annica Engström

Layout och omslagsbild: Johan Andréasson

Ritade tecken: Produceras av SPSM, Specialpedagogiska skolmyndigheten

Hemsida: www.spraketsomnyckel.se / www.svenskadowndforeningen.se

INNEHÅLL

Projektet Språket som nyckel till ett delaktigt vuxenliv	6
Steg 1. Val av och analys av undervisningstema.....	6
Steg 2. Kartläggning av elevernas behov av språkträning	6
Steg 3. Framtagning av basmaterial.....	7
Steg 4. Individuella lathundar	8
Steg 5. Genomförandet av språkträningen	9
5.1 Empowerment	9
5.2 Tydliggörande	9
5.3 Struktur.....	10
5.4 Kontinuitet.....	10
Version 1	11
Samtala om bilden på övningsbladet	12
Lexikon.....	12
Grammatik	15
Fonologi	17
Prosodi.....	19
Pragmatik.....	20
Läsning.....	22
Version 2	23
Samtala om bilden på övningsbladet	24
Lexikon.....	24
Grammatik	27
Fonologi	30
Prosodi.....	35
Pragmatik.....	36
Läsning.....	38

Version 3	39
Samtala om bilden på övningsbladet	40
Lexikon.....	41
Grammatik	43
Fonologi	45
Prosodi.....	48
Pragmatik.....	50
Läsning.....	52
Version 4	53
Samtala om bilden på övningsbladet	54
Lexikon.....	54
Grammatik	56
Fonologi	58
Prosodi.....	60
Pragmatik.....	61
Läsning.....	63
Version 5	64
Samtala om bilden på övningsbladet	64
Lexikon.....	65
Grammatik	66
Fonologi	67
Prosodi.....	69
Pragmatik.....	70
Läsning.....	72
Material	72

Projektet Språket som nyckel till ett delaktigt vuxenliv

Projektet *Språket som nyckel till ett delaktigt vuxenliv* genomfördes under åren 2021–2024 på tre anpassade gymnasieskolors individuella program. Totalt erhöll 11 elever språkträning av sina lärare och elevassistenter i skolan under ledning av projektanställda handledare.¹

Projektet har förvaltats av Svenska Downföreningen och genomförts i samarbete med Karlstadmodellen. Ekonomiskt stöd till projektet har erhållits av Allmänna Arvsfonden.

Detta häfte är en sammanställning av instruktioner och material till ett av de 13 språkträningsteman som producerats i projektet. Det ges en kort introduktion till fem basmodeller för språkträning samt förslag på metodik och demonstration av material. Häftet syftar till att ge inspiration och vägledning till lärare att ta fram egna material till sina egna elever.

Texternas detaljrikedom och upprepningar inbjuder inte till sträckläsning utan häftet används enklast som en uppslagsbok med hjälp av innehållsförteckningen. Häftet är indelat i avsnitt som är knutna till språkträningmaterialet tillkomst och användning. Steg 1 - 3 handlar om materialets anpassning till undervisningstema, steg 4 handlar om materialets anpassning till enskilda elever och steg 5 ger en beskrivning av grundläggande pedagogiska principer samt fem olika versioner av instruktioner och material.

Steg 1. Val av och analys av undervisningstema

Det första steget i processen att utveckla ett språkträningmaterial var att integrera språkträningen med den undervisning som skedde i klassen. Som en grund för innehållet i språkträningmaterialet ligger ett tema för undervisningen eftersom språkträningen syftar inte bara till språkutveckling utan också kunskapsutveckling.

Lärarna ombads att välja ut ett undervisningstema som skulle tas upp i klassen cirka 2 månader framåt i tiden. Detta tema analyserades med avseende på centralt innehåll och nyckelbegrepp. Denna analys låg sen till grund för utformandet av språkträningmaterialet som ska vara sådant att det ger en förberedelse inför kommande kunskaper samtidigt som det ger övningar på nästa steg i elevens individuella språkutveckling.

Undervisningstemat Kroppen låg till grund för tre språkträningmaterial. I detta häfte presenteras material och metodik till materialet *Vad finns inuti kroppen?*

Steg 2. Kartläggning av elevernas behov av språkträning

Utifrån en helhetssyn på språk och språkutveckling omfattade kartläggningen elevernas aktuella språkliga kompetens inom områdena Lexikon, Grammatik, Fonologi, Prosodi och Pragmatik.

Projektets elever uppvisade stora variationer i kompetens inom de fem språkliga områdena.

---

¹ Jeanette Persson och Mia Wright

Steg 3. Framtagning av basmaterial

Med utgångspunkt i elevernas språkliga kompetens utvecklades fem olika övningsupplägg. I den kommande texten kallas dessa övningsupplägg för basversioner eftersom de representerar olika faser i språkutvecklingen.

Strukturen i de fem basversionerna är densamma. Lexikon, Grammatik, Fonologi, Prosodi och Pragmatik är delområden i varje basmodell men innehållet och metodiken skiljer sig mellan basmodellerna.

I figur 1 presenteras basmodellerna schematisk. Innehållet i varje basmodell, kallad versioner i tabellen, definieras i var sin kolumn. Det finns en progression i svårighetsgrad mellan de fem versionerna i tabellen så att version 2 som bygger vidare på version 1 är en förutsättning för version 3. I detta häfte ges exempel på instruktioner och material till temat *Vad finns inuti kroppen?*

FIGUR 1. De fem basmodellerna i språkträningsmaterialet

	Version 1	Version 2	Version 3	Version 4	Version 5
Lexikon	Ökad bredd	Ökad bredd och djup Substantiv- och verbböjning	Ökad bredd och djup Adjektivböjning Hyponymi	Ökad bredd och djup Synonymer Antonymer	Ökad bredd och djup Subjunktioner Ordklasser
Grammatik	Linjär sats	SVO	Frasutbyggnad subjekts- och objektsled	Attributiv bisats	Adverbiell bisats
Fonologi	Korrespondens fonem- grafem-teckenbokstav vokaler	Korrespondens fonem- grafem-teckenbokstav konsonanter	Stavelsestruktur ord Ljudstruktur i tvåljudsord	Stavelsestruktur ord Ljudstruktur i tvåstaviga ord	Stavelsestruktur ord Ljudstruktur ord
Prosodi	Upplevd rytm i ord	Betoningsmönster ord	Betoningsmönster ord och fraser	Kontrastiv betoning	Frasering
Pragmatik	Adekvat respons	Initiativ-respons Ge/begära information	Initiativ-respons Beskrivning	Initiativ-respons Förklaring	Turöverlämning Ny-gammal information

Steg 4. Individuella lathundar

Utifrån kartläggningen av elevernas språkliga kompetens formulerades deras behov av språkträning enligt principen Steget före. Detta betyder att språkträningens mål ska ligga inom området för nästa steg i utveckling (den proximala zonen, Vygotsky, 1978²). Detta i sin tur innebär en metodik där eleven får hjälp och förmedling av en vuxen att genomföra övningarna i enlighet med Feuersteins teori om mediated learning³.

Varje elev har haft individuella lathundar som utformats i samarbete med deras lärare. De fem basversionerna är det fundament varpå detta arbete har vilat men med anpassningar efter elevens behov, intressen och hälsostatus likaväl som till lärarnas intresse, tid och förförståelse samt till annan aktivitet i skolan. Två exempel på individuella lathundar presenteras i figur 2.

FIGUR 2. Exempel på individuella lathundar

Individuell lathund, basversion 1

	Mål	Material
Lexikon	Bekantskap med samtliga begreppskort Av övade ord: - Förstå 50% - Känna igen ordbild 20%	Begreppskort
Grammatik	Veta skrivriktning Matcha ordbilderna här och är	Satsplatta ordbildskort
Fonologi	Se/höra skillnad mellan Fonemen [i – a – u] Bokstäverna i – a – o teckenbokstäverna	Bokstavskort
Prosodi	Höra skillnad mellan Lång stavelse mmmmmoooo Kort stavelse mo	Egna kroppen
Pragmatik	Närvaro i samtalet Ge och hålla kvar ögonkontakt Besvara frågan VAD? ögonpekning på övningsblad	

Individuell lathund, basversion 2

	Mål	Material
Lexikon	Av övade begreppskort - Förstå 90% - Känna igen ordbild 60% - Teckna 60% - Säg 40% Veta obestämd art en/ett vid övade substantiv	Begreppskort Tablå över substantivets böjningar
Grammatik	"skriva" satsen med rätt ordföljd Hålla 3 ord i minnet	Satsplatta ordbildskort
Fonologi	Korrespondens Fonem-grafem-teckenbokstav Klusiler	Bokstavskort
Prosodi	Trumma antal stavelser i ord	Begreppskort
Pragmatik	Besvara frågorna VAD? VEM?	

Varje individuell lathund gäller ett material och har en tidsperiod om 4–6 veckor. Vid slutet av denna period utvärderas lathunden och en ny lathund upprättas med ett nytt material och en ny tidsperiod.

De fem basversionerna omfattar var sin fas inom språkutvecklingen. Eleven är på väg mot basversionens mål men i sina egna stegs hastighet. På så sätt kan en elev ha arbetat inom ramen för en basversion under längre tid eller till och med under hela projektperioden.

² Vygotsky, L.S. (1978). *Mind and society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

³ Reuven Feuerstein; Pnina S. Klein; Abraham J. Tannenbaum, eds. (1999). *Mediated Learning Experience (MLE): Theoretical, Psychosocial and Learning Implications*. Freund Publishing House Ltd.

Steg 5. Genomförandet av språkträningen

Varje elev erhöll språkträning enligt någon av de fem basversionerna med individuella anpassningar under skoltid och under ledning av sina lärare och elevassistenter.

Skolans personal erhöll handledning varje månad. Vissa handledningstillfällen handlade om uppföljning och utvärdering men då ett nytt språkträningsmaterial var aktuellt erhöll lärarna det färdiga materialet som demonstrerades och förklarades av handledarna. Också vårdnadshavare erbjöds handledning och material dels för att vara informerade och följa upp språkträningen hemma, dels för att påverka språkträningens innehåll och uppläggning för sina barn.

Språkträningens genomförande har skett inom de metodiska ramarna för kontinuitet, struktur, tydliggörande och empowerment.

5.1 Empowerment

Empowerment handlar om att ta tillvara såväl de vuxnas som elevens resurser; att se möjligheter i stället för svårigheter. Det handlar om att skapa energi, kraft och glädje i lärandet och samvaron i lärsituationen. Det gäller att mobilisera egenkraft genom att bygga upp delaktighet i det som sker, eftersom delaktigheten i sig gynnar engagemanget och riktar motivationen.

Empowerment innebär förändringar i både tankemönster och handlingar. Det gäller att ha modet att spränga gamla mönster, sätta nya visioner och tro på förändringar i attityder och pedagogik. Tålmod, uthållighet och vilja driver förändringar.

Empowerment som metod handlar om att våga utmana eleven att pröva det som är nytt. Men på ett sådant sätt att eleven upplever sin egen kraft att påverka. Det handlar om att stärka nyfikenhet, självförtroende och självkänsla.

5.2 Tydliggörande

Språket är abstrakt. Vi kan varken se, höra eller röra språket utan förmedling av dess verktyg talet, skriften och tecknandet. Språket visar sig således indirekt genom sina verktyg.

Tydliggörande pedagogik betyder att det som inte kan ses eller tas på görs mer tydligt genom att det representeras av något som kan ses eller tas på. Det handlar om att ge överflödsinformation genom att använda flera sinnen samtidigt men också att göra det abstrakta synligt i visuella och taktila symboler.

Överflödsinformation ges enklast genom att det som sägs också tecknas och visas som text. Samma innehåll förmedlas i olika kanaler samtidigt. Detta är en genomgående strategi i de övningar som finns i materialet, också då det inte explicit skrivs i instruktionen.

Begreppskorten som är dubbelsidiga är exempel på tydliggörande av abstrakt struktur. Ett ord är en symbol som har två delar som är godtyckligt sammanlänkade⁴. Därför visar begreppskortens ena sida ordets skrivna uttrycksform medan kortets andra sida ger ett innehåll.

---

⁴ de Saussure F 1916 *Cours de linguistique générale*. Payot, Paris

Att laborera eller experimentera med bokstäver, ändelser, ord och fraser såsom föreslås i detta material, är ett annat exempel på tydliggörande metodik⁵. Det finns en lång tradition vad gäller laborerandets betydelse och redan Amos Comenius på 1600 talet lär ha påtalat vikten av det praktiska hanterandet som ett komplement till språklig förklaring.

5.3 Struktur

Struktur handlar om att allt hänger samman; i samhället, i tankar och handling, i samtalet och i språket⁶. Att helheter byggs upp av delar och att delarnas inbördes relationer bestämmer helheten. Detta betyder bland annat att delarna i språket förstås först då de relateras till helheten eller att ett ords betydelse framstår först i kontrast till andra ords betydelser.

Struktur i språkträningen kan vara inneboende i språket som att ett ord egentligen inte lärs in, innan det prövas mot ord med motsatt betydelse eller placeras in i en grammatisk ram. Detta är en av flera motiveringar till varför lathunden varit ett pedagogiskt verktyg i språkträningen. Lathunden omfattar språkets olika delområden och tydliggör uppfattningen att språkets olika delar påverkar varandra och också helheten.

Yttre struktur i språkträningen handlar om ritualernas betydelse i lärandet. En ritual är en situationsanknuten struktur vilket innebär att man i en viss situation alltid gör på ungefär samma sätt. Ritualens styrka är att den ger trygghet i situationen (det mesta är redan känt, distraktorer reduceras), sparar energi (man vet vad nästa steg innebär) och skapar förutsägbarhet och framförhållning (man vet var i förloppet man befinner sig).

5.4 Kontinuitet

Lärande och utveckling tar tid och det pågår hela tiden även om det inte syns. Lärandet sker utan avbrott, det sker kontinuerligt och det sker bäst när det finns ett sammanhang till tidigare kunskaper. Lärandet går från det kända till det okända, från det enkla till det mer komplexa⁷.

Kontinuitet som metodik betyder dels att det ena är en förutsättning för det andra, som är en förutsättning för det tredje; det ska finnas ett sammanhang i övningarnas svårighetsgrad. Dels att övande ska ske med regelbundenhet, i princip varje dag. Dels att övningar ska repeteras många gånger med eller utan variationer.

Det handlar om de små stegens pedagogik. Alla rör vi oss framåt i vår utveckling men med olika steg. En del kan ta pyttesmå steg, en del kan ta större steg men alla rör vi oss. Det finns en inbyggd progression i materialens svårighetsgrad men svårigheten får inte vara större än vad fotstegen är. Därför måste varje material och varje version anpassas till den enskilde eleven.

---

⁵ Dewey J 1938 (2008). *Experience and Education*. The Free Press

⁶ Bronfenbrenner U. 1979. *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁷ Comenius A. 1600–1632 (1999) *Didactica Magna*. Studentlitteratur.

VERSION 1

Version 1 riktar sig till elever som är på-väg att utveckla:

- **Större bredd i ordförrådet**
- **Linjär sats**
- **Korrespondens mellan fonem-grafem-teckenbokstäver; vokaler**
- **Rytm i ord**
- **Adekvata svar i samtal**

Material i version 1:

- **Övningsblad**
- **Begreppskort**
- **Ordbildskort**
- **Satsplatta**
- **Bokstavskort**
- **Trumma**

Instruktioner till de vuxna:

- **Anpassa övningen till eleven genom att skriva en individuell lathund med basversion 1 som en grund.**
- **Gör i ordning materialet innan ni börjar jobba med övningarna.**
- **Studera instruktionen så att du förstår de olika momenten och kan ritualen.**
- **Lär dig de tecken som ingår i övningarna.**
- **Bestäm omfattning och tid för dagens övningsstund utifrån elevens dagsform.**

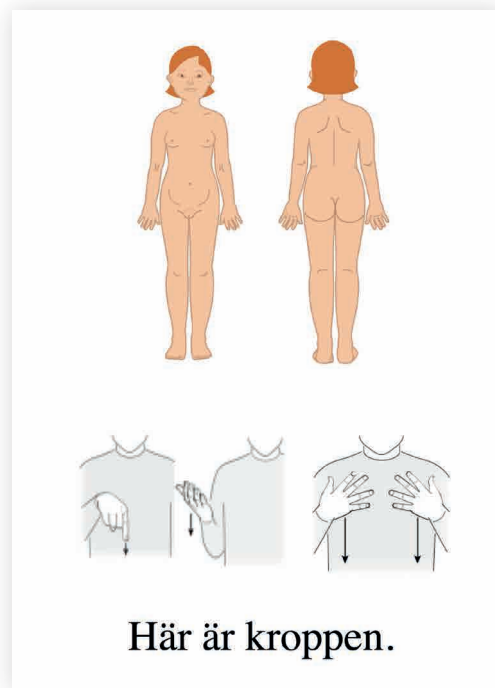
Arbeta med ett övningsblad i taget

Planera övningstillfället utifrån aktuellt övningsblad och följ ritualens steg. I det följande exemplifieras övningsstrukturen utifrån övningsblad 1.

Samtala om bilden på övningsbladet

Sätt ord på det som bilden visar. Ge bilden ett innehåll genom att använda din egen och elevens och andras kroppar. Känn och jämför. Kontrollera att eleven har begrepp för de delar av kroppen som visas på bilden.

Övningsblad 1

Lexikon

Ordet Lexikon avser i denna text det mentala ordförrådet. Det omfattar således både det aktiva (ord som eleven använder) och det passiva ordförrådet (ord som eleven förstår). Vanligtvis är det passiva ordförrådet större än det aktiva.

Att lära sig ord betyder att lära en betydelse som kopplas ihop med ett sätt att uttrycka denna betydelse. Uttrycket är det som syns och hörs i talet, skriften eller tecknandet. Betydelsen utvecklas och fördjupas hela tiden och är det vi kallar begrepp. Begreppet är en abstrakt kategori.

Lexikon brukar beskrivas i termer av bredd och djup. Bredden betecknar antalet ord i ordförrådet. Djupet handlar om begreppets betydelse.

Målet för eleven i denna övning är en ökning av antalet passiva och aktiva ord. Begreppen uttrycks i övningen med tal, tecken och skrift. Begreppens betydelser stöds också med bild.

Begreppen lärs in kumulativt enligt följande ordning. För varje nytt övningsblad tillkommer ett nytt begrepp.

Övningsblad 1: kroppen

Sid 2: skelett, kroppen

Sid 3: muskler, skelett, kroppen

Sid 4: hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 5: lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 6: hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 7: blod, hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 8: magsäck, blod, hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 9: tarmar, magsäck, blod, hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Så här kan man göra:

Material: Begreppskort och ordbildskort

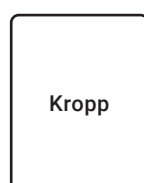
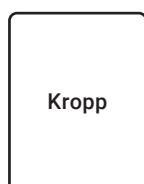
Den föreslagna övningen är en matchningsövning som går ut på att finna likheter och olikheter samt att kategorisera i samhörighet. Samtidigt ger övningen upprepningar med variation. Övningen försvåras i takt med antalet begrepp då eleven också utsätts för övning till överblick och egna val.

Matchningsövningen presenteras i följande bilder. **Sid 1** visar begrepp som introduceras på övningsblad 1. **Sid 2** visar begrepp som introduceras på övningsblad 2 samt begrepp som ska repeteras (övningsblad 1).

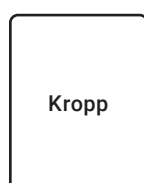
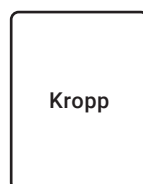
Varje nytt begrepp övas isolerat på det sätt som visas under sid 1 på följande bilder innan det övas tillsammans med tidigare introducerade begrepp. I takt med att fler begrepp introduceras utökas antalet begrepps- och ordbildskort.

Matchning av ordbild: Lägg lika-på-lika

Sidan 1

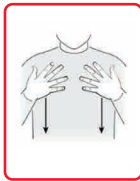
Sidan 2

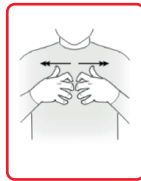
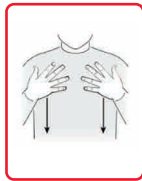
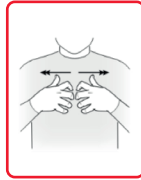
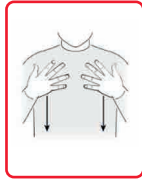

Matchning av teckenbild: Lagg lika-på-lika

Sidan 1

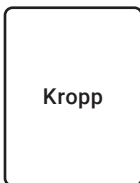
Sidan 2

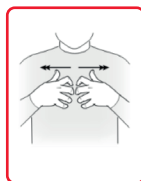
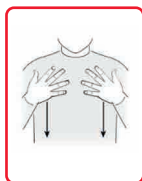
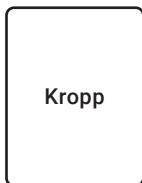

Matchning av ordbild med teckenbild: Lagg ihop dem som betyder detsamma.

Sidan 1

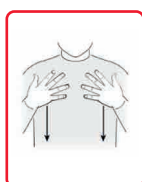
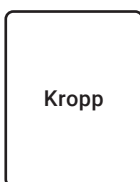
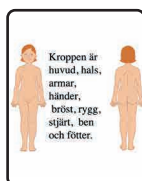
Sidan 2

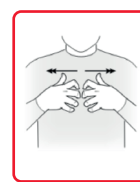
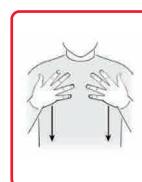
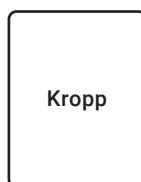
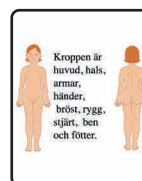

Samhörighet mellan betydelse och uttrycksform: Lagg samman dem som hör ihop.

Sidan 1

Sidan 2

Matchningsövningen omfattar fyra olika steg. Instruktionen är i grunden att eleven ska ta ett kort och "lägga lika-på-lika". Varje gång ett begrepps- eller ordbildskort hanteras ska ordet sägas och tecknas.

Övningen är kumulativ vilket betyder att antalet begrepp som repeteras utökas med ett för varje övningsblad. **Sid 2** i bilden blir successivt allt svårare.

Ge instruktioner på ett ritualistiskt sätt med övertydlig artikulation och i långsamt tempo. Vänta – var inte rädd för pauser – så att eleven hinner bearbeta din instruktion och förbereda sitt svar. Undvik att tala om sådant som ligger utanför själva uppgiften.

Anpassa svårighetsgraden till elevens möjlighet att med hjälp utföra instruktionen.

Grammatik

Grammatik är ordning, struktur och regler som skapar betydelser utöver de enskilda ordens betydelser. Det handlar om vilka ord som kan kombineras och hur dessa kombinationer till större enheter som fraser, satser och meningar kan se ut. Ett första steg på väg mot den mer komplexa grammatiken är insikten om att ord kan kombineras. Till en början spelar inte ordningsföljden mellan orden så stor roll utan det viktiga är insikten att ord kan kombineras.

I denna övning står den linjära satsen i fokus. Eleven ska kombinera två enheter "Här är" och ett ord som varierar. "Här är" betyder bara ett utpekande eller en existens och följande ord betecknar det som utpekats. I övningen ska eleven komplettera ordkombinationen "Här är..." med ett rött ordbildskort som har ordbild på ena sidan och teckenbild på den andra sidan.

Instruktionen är i grunden att eleven ska *skriva* med ordbild eller teckenbild "Här är..." och sen läsa det hen skrivit i tal och tecken.

Att *skriva* betyder att hantera grafisk form av ordet; att lägga ordbildskort i korrekta positioner på satsplattan. Ordet på ordbildskorten ska sägas och tecknas varje gång som kortet hanteras.

Att *läsa* betyder att sätta fingret under det första ordet på satsplattan och låta det följa läsriktning och markera ord som uttalas i tal och tecken.

Orden på satsplattan är en sats, alltså ska den ha en satsintonation som ramar in den både i talet och i tecknandet. Det är inte tre ettordssatser utan en sats som består av tre ord. Tänk därför på att behålla rörelsen under tecknandet. På samma sätt som intonationen ljuder kontinuerligt i talet.

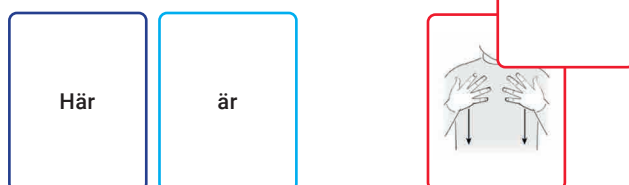
Så här kan man göra:

Satsplattan läggs framför eleven. De ordbilder som ska placeras i satsplattans rutor placeras ovanför sina positioner på satsplattan. Övningen går ut på att eleven ska vända ner en ordbild i taget och samtidigt säga och teckna ordet. Det är viktigt att hålla skrivriktningen; att alltid börja längst till vänster.

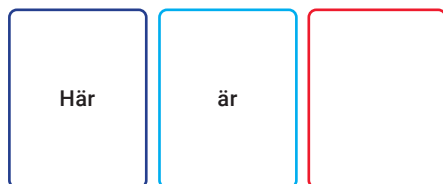
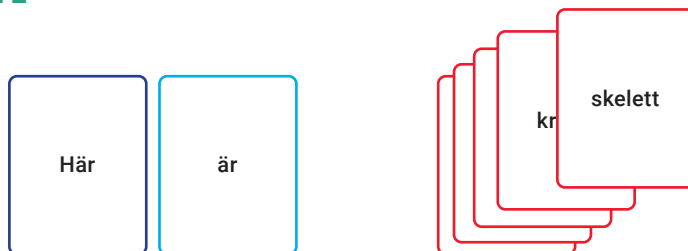
De två första satspositionerna är fasta. Eleven ska endast matcha ordbilderna – lägga-lika-på-lika. Den tredje positionen på satsplattan är tom men rödmarkerad, vilket betyder att vilket som helst av övade röda ordbilder (substantiv) kan placeras i denna position. Båda sidor av ordbildskorten kan användas.

Schematisk presentation av grammatikövningen

Sidan 1

Sidan 2

Övningen är kumulativt upplagd på samma sätt som övningen under rubriken Lexikon. För varje ny övningssida tillkommer ett nytt rött ordbildskort.

Sid 1 i bilden visar grundövningen för samtliga övningsblad. Varje nytt begrepp prövas isolerat i satsen innan det övas tillsammans med tidigare övade begrepp. Sid 2 i bilden

gäller det andra övningsbladet. Så snart ordbildskortet skelett använts för att öva att skriva satsen "Här är skelett", utvidgas övningen till att också använda ordbildskortet kroppen.

Ge instruktioner på ett ritualistiskt sätt med övertydlig artikulation och i långsamt tempo. Vänta – var inte rädd för pauser – så att eleven hinner bearbeta din instruktion och förbereda sitt svar.

Fonologi

Alla talade språk har en ljudstruktur som byggs upp av talets ljud och regler för hur ljuden får kombineras. Fonologi är kunskapen om detta och något som vi lär oss.

Den fonologiska kunskapen styr hur vi sätter en form till ordens betydelser i vårt eget talande. Men för att kunna uppfatta och tolka andras tal är fonologin lika viktig. Vi behöver ha samma eller nästan samma ljudsystem i våra minnen. Den andres tal sorteras ljudmässigt utifrån det system som finns i min hjärna.

Fokus i denna övning är vokaler. Eleven ska öva korrespondensen mellan vokalfonem (ljudet)-grafem (bokstaven)-teckenbokstavstaven. För att detta ska uppnås måste eleven veta:

- hur bokstäverna ljudas
- hur teckenbokstäverna ljudas
- hur ljuden skrivs med bokstäver och tecknas med teckenbokstäver
- att varje bokstav har en gemen och en versal variant

Detta kräver att eleven hör skillnaden mellan övade fonem, ser skillnaden mellan övade bokstäver och teckenbokstäver och kopplar ihop ljud med bokstav och teckenbokstav.

Så här skulle man kunna göra:

Material: Kopior av materialen Bokstäver, enbart vokaler

Skapa en matchningsövning där den ena kopia blir matchningsplatta och den andra kopian klipps isär till matchningsbilder. Det blir totalt tre matchningsplattor och totalt 27 matchningsbilder (versal eller gemen bokstav eller teckenbokstav).

Övningen är tudelad, dels korrespondens mellan fonem-grafem-teckenbokstav, dels uttal.

1) Fonem-grafem-teckenbokstavsövning.

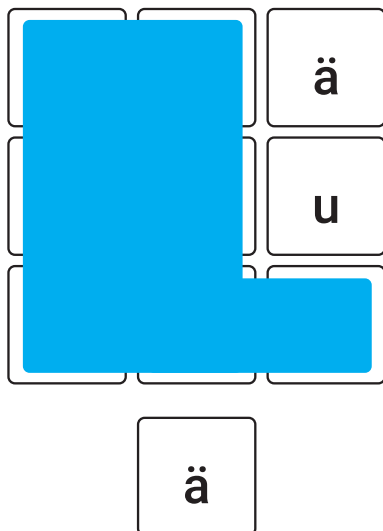
Grundinstruktion är att lägga lika- på- lika samt att uttala ljuden varje gång de hanteras.
Övningen utvidgas och försvåras successivt.

Matcha lika-på-lika utan val

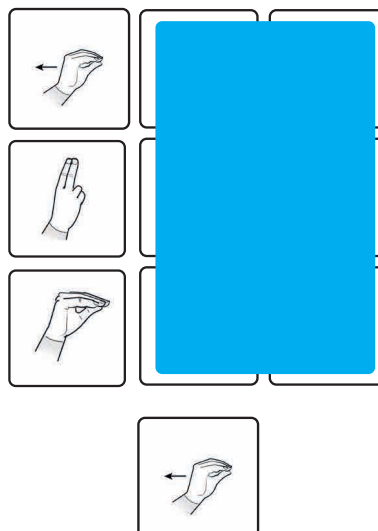

Matcha lika-på-lika med val

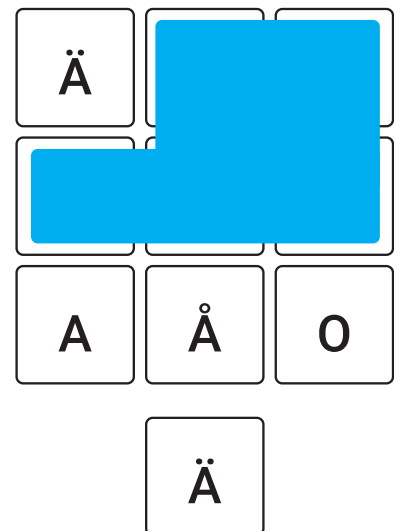
2 rutor öppna:

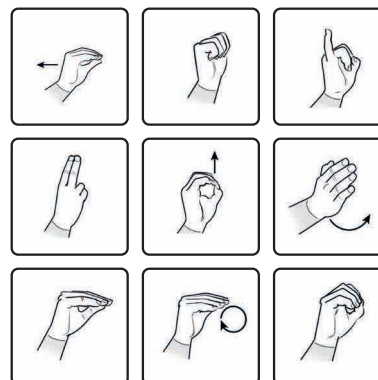
3 rutor öppna:

4 rutor öppna:

Matcha ljudet lika-på-lika

2) Uttal

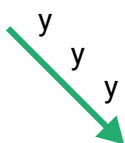
Öva uttalet av vokalerna genom att säga och teckna dem långsamt och med överdriven artikulation. Kontrollera noga att eleven hör skillnaden mellan vokalerna. Lek med tonen. Använd handen, armen och hela kroppen för att förtydliga.

Jämn ton:

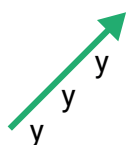
y y y y y y y y y y y

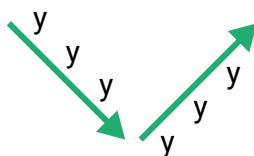
Fallande ton:

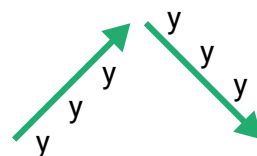
Stigande ton:

Fallande - stigande ton:

Stigande - fallande ton:

Prosodi

Alla talade språk har en egen melodi som byggs upp av speciella rytmiska strukturer och tonmönster. Rytmen underlättar vår förståelse av det som sägs genom att dela upp talflödet i lagom stora avsnitt för bearbetning i vår talperception. Rytmen avslöjar var ett ord, en fras eller en sats börjar och slutar och den styr vår uppmärksamhet mot det mest betydelsebärande i satsen.

Rytm handlar om växlingen i kvantitet (längden av enskilda ljud) mellan stavelser vilket bygger upp betoningsmönster som tillsammans med tempo skapar rytmer.

Målet i denna övning är att eleven ska uppleva olika rytmer i ord.

Så här kan man göra

Material: begreppskort och var sin trumma (hink, burk eller annat som fyller funktionen av en trumma)

Eleven ska uppleva betoningsmönstren hos nyckelorden i texten. Dessa ord finns som begreppskort.

Betoningsmönster hos orden på övningsbladen

Betoningsmönster	
—	Blod
— —	Kroppen muskler hjärna lungor hjärta magsäck tarmar
∨ —	Skelett

Ordet blod har en stavelse. Samtliga övriga ord har två stavelser. Alla ord utom ett – ordet skelett – har jämn betoning. Det betyder att de två stavelserna är lika tunga eller starka. I ordet skelett är första stavelse svag eller lätt (obetonad) och den andra stavelsen är tung eller stark (betonad).

Använd trummans kant för att markera svag stavelse/obetonad stavelse (˘) och trummans mitt för att markera stark stavelse/betonad stavelse (–). Slå lätt och kort mot kanten men tungt och långsamt i mitten av trumman.

Övningen har samma kumulativa uppläggning som tidigare övningar. Det betyder att antalet ord som trummas ökar i takt med övningsbladen. På första övningsbladet övas endast ordet kroppen. På andra övningsbladet övas orden skelett och kroppen.

Så här kan man göra:

Lägg fram det begreppskort som är aktuellt. På första övningsbladet är det ordet kroppen. Säg ordet med övertydlig och långsam markering av stavelserna **KROPP – EN** och slå samtidigt två lika starka slag i mitten av trumman. Upprepa många gånger tillsammans med eleven. Håll rytmen och hastigheten.

På det andra övningsbladet är skelett det nya begreppet. Gör på samma sätt; säg övertydligt **ske-LETT** och trumma ett svagt slag mot trummans kant och ett starkt slag i trummans mitt. Upprepa tillsammans med eleven många gånger. Håll rytmen – skena inte.

Nästa steg i övningen blir att växla mellan orden **KROPP – EN** och **ske – LETT**. Lägg de två begreppskorten en bit isär för att markera att de är två isolerade ord och trumma först det ena, sen det andra begreppet. Successivt försvåras övningen genom att flera ord användes.

Pragmatik

För att kunna använda språket till nytta eller nöje behöver man förstås kunna en massa ord och veta hur man sätter samman dem till satser. Men det räcker inte. Man måste också veta vilka samtalsregler som finns.

Regler som handlar om vem som får tala, vad man får tala om, hur länge man får tala, hur man får uttrycka sig och mycket annat i just den här situationen. Dessa regler är sociala eftersom det handlar om kommunikation; alltså det som sker mellan två eller fler människor med hjälp av våra språkliga och ickespråkliga verktyg. Och där det finns sociala regler och normer finns det också förväntningar på beteenden hos dem som samtalar.

En sådan förväntan handlar om när man ska vara aktiv i sin roll i ett samtal. Det mest uppenbara exemplet är då man ställer en direkt fråga till en annan person. Man ställer frågan och man förväntar sig inte bara ett svar utan också att detta svar är adekvat. Det betyder att man vill ha svar på just det man frågar om just nu.

I detta material övar eleven att använda begrepp som finns på begreppskorten som svar till frågan VAD? Svaret finns på övningsbladets bild, i texten och på begreppskort.

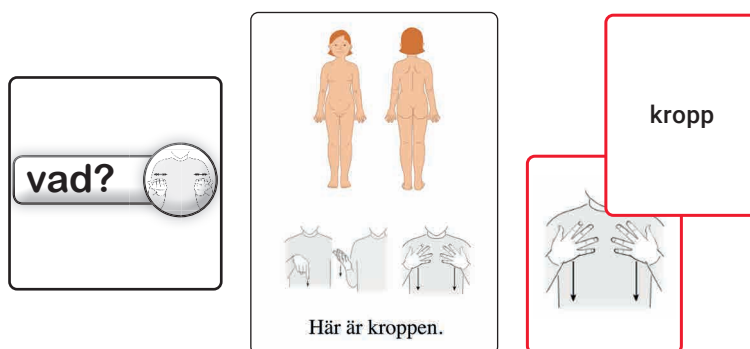
Så här kan man göra:

Material: Övningsblad, frågekortet VAD? och begreppskort

Övningen är uppdelad i tre faser, dels att du modellerar övningen, dels att eleven ikläder sig rollen som frågeställare (tar initiativ) genom att hantera frågekortet VAD?, dels att eleven tar den svarandes roll (ger respons) och besvarar frågan adekvat med hjälp av begreppskort.

1. Modellering. Eleven är åskådare. Du genomför hela handlingen.

- Lägg fram övningsbladet, frågekortet VAD? Och ordbilden **kropp**

- Ta frågekort och säg "Vad ser du på bilden?"
- Besvara din egen fråga genom att hantera ordbildskortet samtidigt som du tecknar och säger ordet. MEN peka sen ut alla detaljer som du ser på bilden och sätt ord på dem. Förvissa dig om att eleven kan beteckna kroppens yttre delar.

2. Eleven frågar. Eleven tar initiativ och öppnar samtalet.

- Uppmana eleven att fråga dig genom att använda frågekortet. Håll ögonkontakten.
- Eleven kan ge dig frågekortet, peka på det, teckna och/eller säga det.
- Du svarar på samma sätt som vid modelleringen.

3. Eleven svarar. Du tar initiativ och öppnar samtalet.

- Räck frågekortet till eleven och fråga "Vad ser du på bilden?"
- Eleven förväntas svara med ordbildskortet eller begreppskort, tecken och eventuellt tal.

Du strukturerar situationen genom att lägga fram aktuellt/aktuella begreppskort eller ordbildskort framför eleven. Uppläggnigen är kumulativ vilket betyder att antalet begreppskort som svarsalternativ ökar i takt med övningsbladen.

sid 1: kroppen

Sid 2: skelett, kroppen

Sid 3: muskler, skelett, kroppen

Sid 4: hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 5: lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 6: hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 7: blod, hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 8: magsäck, blod, hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Sid 9: tarmar , magsäck, blod, hjärta, lungor, hjärna, muskler, skelett, kroppen

Läsning

Läseboken är den produkt som successivt växer fram i takt med att övningsbladen bearbetas. Så snart ett övningsblad är genomarbetat fogas det in i en pärm eller annat system för att bli sidor i en bok. Läsebokens texter är således bearbetade och väl förberedda.

Syftet med läseboken är främst att eleven ska känna sig som en som kan läsa. Men syftet är också att eleven ska repetera det som övats och att generalisera det som lärts på andra arenor och tillsammans med andra personer.

Om eleven behöver lästräning kan läseboken användas på olika sätt:

- **Gemensam läsning – ni läser högt tillsammans.
Eleven får hjälp hand – över – hand med tecknandet.**
- **Växelläsning – ni läser vartannat ord.**
- **Stödjande läsning – eleven läser men så snart hen tvekar fyller du i.**
- **Självständig läsning – du är den som eleven läser för!**

VERSION 2

Version 2 riktar sig till elever som är på-väg att utveckla

- **Större bredd och djup i ordförrådet, substantiv- och verbböjningar**
- **Grundsatsen SVO (SubjektVerbObjekt)**
- **Korrespondens mellan fonem-grafem-teckenbokstäver; konsonanter**
- **Betoningsmönster i ord, uttal**
- **Initiativ – Respons, språklig handling; ge/begära information**

Material i version 2

- **Övningsblad**
- **Begreppskort**
- **Ordbildskort**
- **Tablå över substantivböjningar**
- **Tablå över verbböjningar**
- **Satsplatta**
- **Bokstavskort**
- **Frågekort**
- **Ändelsekort**
- **Trumma**

Instruktioner till de vuxna:

- **Anpassa övningen till eleven genom att skriva en individuell lathund med basversion 2 som en grund.**
- **Gör i ordning materialet innan ni börjar jobba med övningarna.**
- **Studera instruktionen så att du förstår de olika momenten och kan ritualen.**
- **Lär dig de tecken som ingår i övningarna.**
- **Bestäm omfattning och tid för dagens övningsstund utifrån elevens dagsform.**

Arbeta med ett övningsblad i talet.

Planera övningstillfället utifrån aktuellt övningsblad och följ ritualens steg A-G. I det följande exemplifieras övningsstrukturen utifrån övningsblad 1.

Samtala om bilden på övningsbladet

För ett samtal om bilden på övningsbladet. Sätt ord på alla detaljer i bilden och "prata fram" vilka sammanhang som kan döljas i bilden. Konkretisera genom att jämföra med elevens och din egen kropp. Kontrollera att eleven kan benämna de olika delar av kroppen som visas i bilden.

Övningsblad 1

Lexikon

Ordet Lexikon avser i denna text det mentala ordförrådet. Det omfattar således både det aktiva (ord som eleven använder) och det passiva ordförrådet (ord som eleven förstår). Vanligtvis är det passiva ordförrådet större än det aktiva.

Att lära sig ord betyder att lära en betydelse som kopplas ihop med ett sätt att uttrycka denna betydelse. Uttrycket är det som syns och hörs i talet, skriften eller tecknandet. Betydelsen utvecklas och fördjupas hela tiden och är det vi kallar begrepp. Begreppet är alltså en abstrakt kategori.

Lexikon brukar beskrivas i termer av bredd och djup. Bredden betecknar antalet ord i ordförrådet. Djupet i ordförrådet är betydelser och det nätverk av betydelsereationer som finns mellan de olika begreppen.

Målet för eleven i detta material är en större bredd och ett större djup i ordförrådet. Bredden ökas då eleven lär sig nya ord genom begrepps- och ordbildskort i tal, tecken och som ordbild. Eleven ska förstå begreppen, imitera dem i tal och tecken och hantera dem som ordbilder tillsammans med tal och tecken i grammatikövningen och i samtalsövningen.

Djupet i ordförrådet övas med avseende på dels substantivens böjningar i genus, bestämdhet och numerus och verbens tempusböjningar, dels sortering av övade ordbildskort i ordklasserna substantiv, pronomen, verb och artiklar.

Begreppen lärns in kumulativt enligt den ordning de uppträder på övningsbladen.

Så här kan man göra:

Material: begreppskort, ordbildskort, tablåer för substantivens och verbens böjningar och böjningskorkar (mjölk kapsyler med påskriven ändelse)

Övningen omfattar tre delar, dels att lära in de ord som finns på övningsbladet, dels att öva substantivens böjningar, dels att öva verbens böjningar. Det första steget är att lära in de ord som finns på det aktuella övningsbladet. På övningsblad 1 är det 8 ord (*Substantiv: kropp/Pronomen: alla, jag, du, han, hon/Verb: ha/ Övriga: en*).

Varje ord övas först för sig och blandas sen med tidigare övade ord, som repeteras.

Ordens betydelser, ordbild, tecken och talade form ska läras. Matchning kan vara ett sätt att kontrollera inläringen.

Matchning av ordbilder

alla	du	jag	
han	hon		

Det andra steget är att pröva böjningar hos de substantiv som övas med hjälp av tablåer för substantivens böjningar och böjningskorkar. På övningsblad 1 är bara substantivet kropp.

Placera ordbildskortet av substantivet i tablåns tomma rutor och samtala:

- **Säger man en kropp eller ett kropp? Lägg ordbilden i tomma rutan under den obestämda artikeln en. Flytta ner ordbilden ett steg i tabellen.**
- **Säger man den där kropp? Här behövs ändelsekorken – en för att markera att det är en bestämd kropp som avses.**
- **Pröva sista raden i tabellen genom att lägga ordbilden i första rutan och läsa ut. Ordbilden behöver inte böjas. Men 4 kropp? Här behövs böjningskorken – ar för att markera att det är flera kroppar.**

Böjningar av substantiven

en	ett	den där	det där

1	4

kropp	en	et	n	or	ar
-------	----	----	---	----	----

Det tredje steget i övningen är att pröva verbens böjningar med hjälp av tablån för verb-böjningar och böjningskorkar. På övningsblad 1 finns ett verb (ha). Pröva verbet i tablån för verbens böjningar. Placera verbet i tabellens tomma rutor och diskutera hur man säger och tecknar.

- **Om det var igår, hur säger man då? Lägg till ändelsekorken -de.**
- **Om det är just nu, hur säger man då? Lägg till ändelsekorken -r.**
- **Om det blir imorgon, hur säger man då? Lägg ordbildskortet (hjälp verbet ska) framför ordbildskortet ha.**

Böjningar av verben

DÅ - tid	NU - tid	Framtid

ha	de	ha	r	ska	ha
----	----	----	---	-----	----

Avsluta övningen med att sortera ordbildskorten enligt färg eller ordklass. Röd ram på ordbildskortet betyder substantiv, gul ram betyder pronomen och ljusblå ram betyder verb.

Övningen är kumulativ vilket betyder att antalet ord som övas ökar för varje övningsblad. Några ord är nya medan andra repeteras.

Anpassa svårighetsgraden till elevens möjlighet att med hjälp utföra instruktionen.

Grammatik

Grammatik är regler som bestämmer hur vi använder ord för att bygga satser. Svenskan tillhör de språk som kallas SVO språk eftersom subjektet (S) står före verbet (V) som står före objektet (O) eller adverbet (A). SVO/SVA är en grundordföljd i svenskan.

SVO/SVA strukturen övas genom att eleven lägger sekvensen (skriver satsen) med ordbilder eller teckenbilder och läser hela satsen med tal och tecken. Det handlar om modellinläring och de många upprepningarna med variationer av ord i de tre satspositionerna. Begreppen repeteras, deras funktioner i satsen övas och olika satsbetydelser skapas.

Målet är att eleven dels ska lära sekvensen SVO/SVA, dels att inse att det i positionerna S och O kan placeras ord från olika ordklasser och komplexitet. I materialet finns följande varianter:

I positionen S finns substantiv eller pronomen.

I positionen V finns endast enkelt verb.

I positionen O finns substantiv eller artikel+ substantiv.

I positionen A finns endast enkla adverb.

Så här kan man göra:

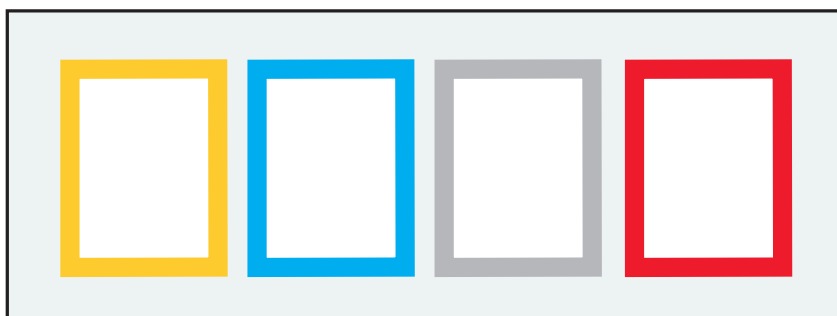
Materialet är satsplattor, ordbilder och ändelsekorkar

Övningen är enkel men har fördelen att den ger många upprepningar. Samma satsstrukturer övas men med variation av enstaka eller flera ord. Övningen är lätt att försvåra dels genom att införa fler ordbildskort, dels genom att laborera med satsbetydelser.

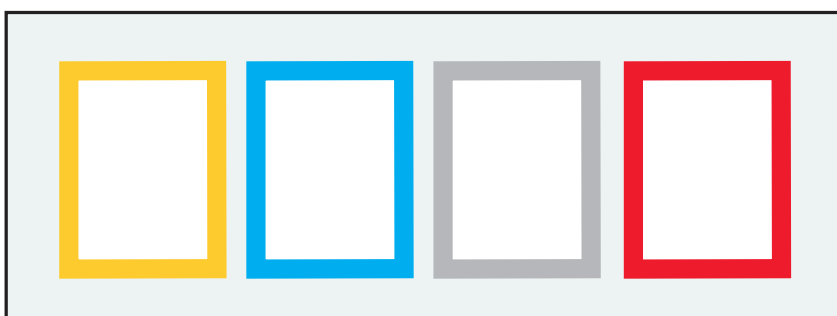
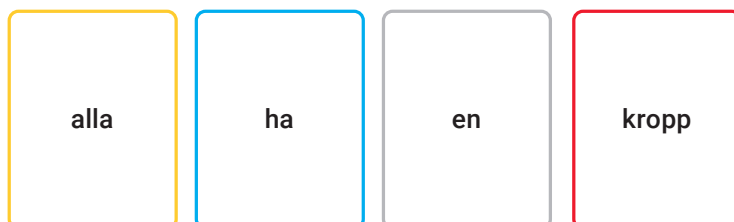
Arbeta med en textrad i taget. De ordbildskort som används ska vara kända.

Övningens grundstruktur är så här (exemplet är Övningsblad sid 1, överskriften):

Lägg fram aktuell satsplatta.

Placera ordbildskorten ovanför deras positioner på satsplattan.

Eleven vänder ned ett kort i taget och säger och tecknar ordet. Om det är svårt för eleven att spontant säga eller teckna ordet ska hen imitera dig.

VIKTIGT: "skriv" alltid i skrivriktningen. Börja längst till vänster.

När alla ord är placerade i sina positioner ska hela satsen läsas i tal och tecken. Du läser först exakt det som står "Alla har en kropp". Diskutera sen om det låter bra. Ja, i det här fallet behöver inget ord böjas men på övningsblad 2 rad 1 skulle satsen skrivas "Kropp har ett skelett ". Det låter inte bra. Ni måste böja ordet kropp med hjälp av ändelsekork till "Kroppen har ett skelett".

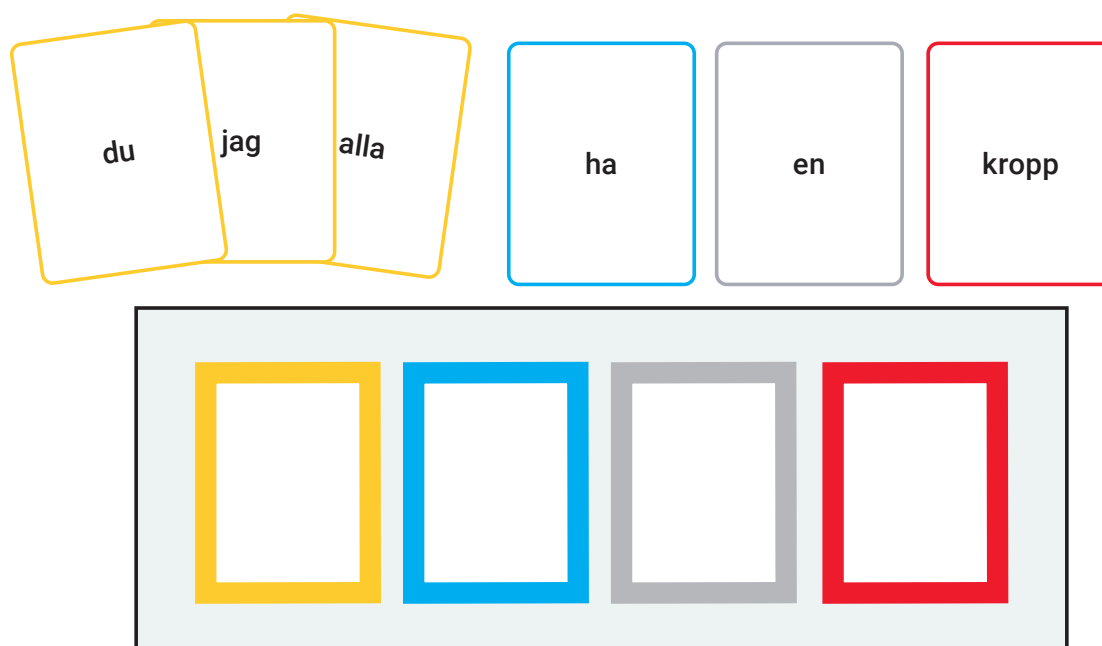
Innan ni läser satsen ska ni med fingret dra ett streck under satsen från första ordet till det sista för att markera att orden hänger ihop. I talet binder ni samman orden med satsintonationen och i tecknandet med rörelsen i tecknen som inte ska stanna utan flyta från ett tecken till ett annat. Om eleven har svårt att spontant säga satsen säger ni tillsammans i imitation. Om eleven har svårt att spontant teckna satsen tecknar ni tillsammans hand-över-hand.

Prata varje gång om betydelsen av satsen även om det känns onödigt.

Försvåra övningen genom att variera orden i satsens positioner. Detta sker enkelt genom att övningen utökas med de ordbildskort som eleven lär sig. Gör laborationer med satsen.

På sid 1 rad 2 har tre olika pronomen introducerats. Lägg dem i en hög ovanför den gula positionen och låt eleven vända ner det översta kortet. I exemplet skapas satsen "du har en kropp", sen "jag har en kropp" och till sist "alla har en kropp". Satsplattan rensas efter varje omgång eftersom alla ordbildskort ska vändas ner för att skapa hela satsen.

Schematisk uppläggning av satslaboration.

Övningen är kumulativ vilket betyder att antalet ordbildskort växer i takt med antal övningsblad som bearbetas. Då alla övningsblad är klara finns det 4 gula (pronomen), 2 mörkblå (adverb), 2 vita (artiklar), 10 ljusblå (verb) och 17 röda (substantiv) ordbildskort.

I takt med att antalet ordbildskort växer kan de fördelas på högar enligt den satsplatta som används. På så sätt skapas förutsättningen till en laboration som handlar om satsens form och satsens betydelse. Det räcker inte att lära sig hur orden ser ut eller låter. Man måste veta vad de betyder och framför allt vad de betyder tillsammans med andra ord.

Alla ordbilder som är röda kan i princip placera i den röda positionen på satsplattan. MEN för att skapa en accepterad betydelse måste ordet passa ihop med övriga ord på satsplattan. Detsamma gäller för alla ljusblå, gula och mörkblå ordbilder. På så sätt skulle ordbilder kunna vändas ned så att satsen "Jag äter en känsla" skapas. Den är korrekt till sin grammatiska form, men vad betyder den?

Fonologi

Alla talade språk har en ljudstruktur som byggs upp av talets ljud och regler för hur ljuden får kombineras. Fonologi är kunskapen om detta och något som vi lär oss.

Den fonologiska kunskapen styr hur vi sätter en form till ordens betydelser i vårt eget talande. Men för att kunna uppfatta och tolka andras tal är fonologin lika viktig. Vi behöver ha samma eller nästan samma ljudsystem i våra minnen. Den andres tal sorteras ljudmässigt utifrån det system som finns i min hjärna.

Det finns ett oändligt antal ljudnyanser i vårt tal men bara ett litet antal fonem i vår fonologi. Fonem är en abstrakt enhet som brukar definieras som den minsta enheten i språket som kan skilja två ords betydelser.

I svenskan finns det 9 vokalfonem och 18 konsonantfonem enligt en teori. Merparten av dessa fonem motsvaras av en bokstav (ett grafem) och en teckenbokstav. Fonemen [ɲ ç ʃ] saknar motsvarighet bland bokstäverna och ljuden stavas på olika sätt. Dessa tre fonem utelämnas därför i denna övning. Bokstäverna c q w x z saknar på motsvarande sätt direkt motsvarighet bland fonemen och utelämnas också i denna övning.

Denna övning är tvådelad, dels ska eleven lära korrespondens mellan konsonanternas fonem, grafem och teckenbokstäver, dels ska eleven öva konsonanternas och vokalernas uttal.

För att detta ska uppnås måste eleven veta:

- **hur bokstäverna ljudas**
- **hur teckenbokstäverna ljudas**
- **hur ljuden skrivs med bokstäver och tecknas med teckenbokstäver**
- **att varje bokstav har en gemen och en versal variant**

Detta kräver att eleven hör skillnaden mellan övade fonem, ser skillnaden mellan övade bokstäver och teckenbokstäver och kopplar ihop ljud med bokstav och teckenbokstav.

Så här kan man göra:

Material: Kopior av materialet Bokstäver (versaler, gemener, teckenbokstäver)

Skapa en matchningsövning där den ena kopian blir matchningsplatta och den andra kopian klipps isär till matchningsbilder. Det blir totalt tre matchningsplattor och totalt 45 matchningsbilder (versal eller gemener bokstav eller teckenbokstav).

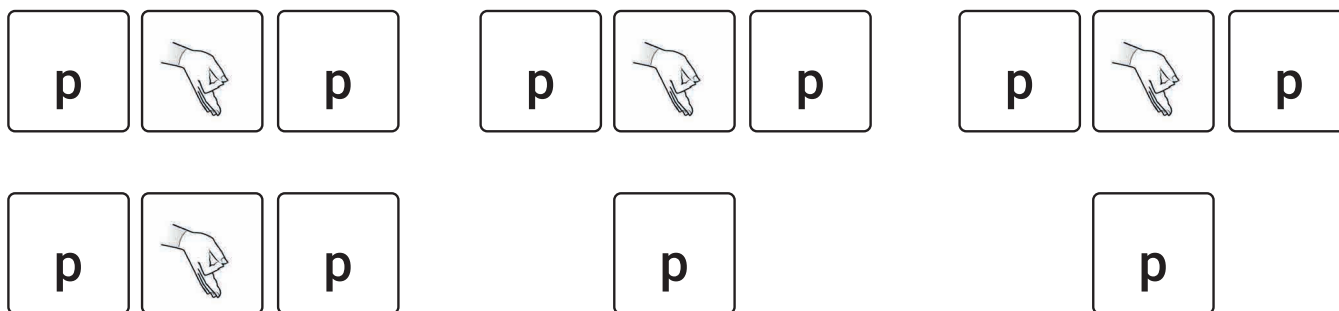
1) Fonem-grafem-teckenbokstavskorrespondens

Grundinstruktion är att lägga lika- på- lika

- **Gemen bokstav på gemen bokstav eller versal på versal eller teckenbokstav på teckenbokstav**
- **Gemen bokstav på versal bokstav eller på teckenbokstav**
- **UTTALA ljudet varje gång en bokstav hanteras.**

Börja med en konsonant t ex p. Matcha en – till - en enligt beskrivningen i Version 1. Utöka antalet bokstavskort.

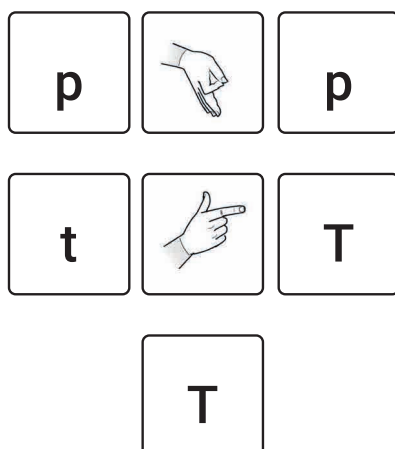
Matcha lika-på-lik

Uppställningen visar dels matchning av bokstav mot bokstav, dels versal bokstav mot gemen bokstav, dels bokstav mot teckenbokstav, dels ljud mot bokstav. Viktigaste frågan blir "vilka bokstäver låter som [p]?" Exemplet med [p] är enkelt eftersom versal och gemen bokstav ser nästan likadana ut.

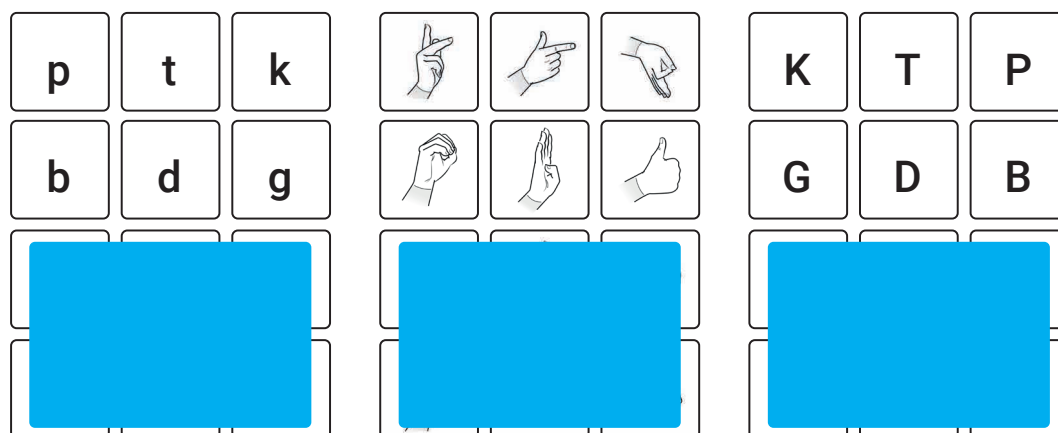
Övningen är kumulativt upplagd. Det betyder att för varje nytt fonem som övas introduceras tre bokstavskort. Tidigare övade fonem och bokstäver repeteras. Uppgiften är att matcha ljudet t mot motsvarande bokstäver. "Vilka bokstäver låter som [t]?" Svaret är pekning på trebokstavskort.

Matchning lik-på-lika med val

Bilden visar ett sätt varpå övningen kan utvecklas systematiskt. Använd hela matchningsplattan för konsonanterna men täck över de bokstäver som inte är aktuella att öva.

Endast de klusila ljuden p t k b d g. Följ grundinstruktionen och utöka svårighetsgraden med ett nytt ljud åt gången tills samtliga 6 ljud i denna kategori övas. Byt ljudkategori.

Endast de frikativa ljuden f s h v j som har en bokstavsmotsvarighet. I den frikativa ljudkategorin finns också [ç] tje ljud och [ʃ] sje ljudet vilka saknar motsvarighet bland bokstäverna. De utelämnas därför. Följd grundinstruktionen och utöka svårighetsgraden med ett nytt ljud åt gången tills samtliga 5 frikativa ljud övas. Byt ljudkategori.

[Redacted]			[Redacted]			[Redacted]		
[Redacted]		f		[Redacted]		F	[Redacted]	
s	h	v				V	H	S
j	[Redacted]		[Redacted]			[Redacted]		J

Endast de nasala konsonanterna m och n övas. Det finns ytterligare ett nasalt fonem [ŋ], ng-ljudet men detta saknar motsvarighet bland bokstäverna och utelämnas. Följ grundinstruktionen.

[Redacted]			[Redacted]			[Redacted]		
m	n	[Redacted]			[Redacted]	[Redacted]	N	M
[Redacted]			[Redacted]			[Redacted]		

Öppna hela konsonantplattan men fokusera bara ljuden och bokstäverna l och r. Då dessa är övade gäller matchningen alla konsonanter och alla vokaler.

Prosodi

Alla talade språk har en egen melodi som byggs upp av speciella rytmiska strukturer och tonmönster. Rytmen underlättar vår förståelse av det som sägs genom att dela upp talflödet i lagom stora avsnitt för bearbetning i vår talperception. Rytmen avslöjar var ett ord, en fras eller en sats börjar och slutar och den styr vår uppmärksamhet mot det mest betydelsebärande i satsen.

Rytm handlar om växlingen i kvantitet (längden av enskilda ljud) mellan stavelser vilket bygger upp betoningsmönster som tillsammans med tempo skapar rytmer.

Eleven ska tillsammans med dig, trumma betoningsmönstret i orden på begreppskorten.

Betoningsmönster hos aktuella ord

Betoningsmönster	
—	Blod kropp tarm
— —	Kroppen muskler hjärna lungor hjärta magsäck tanke minne känsla
∨ —	Skelett
— — —	Rörelse

Merparten av orden är tvåstaviga och har jämn betoning. Det betyder att de två stavelserna är lika tunga eller starka. I ordet skelett är första stavelse svag eller lätt (obetonad) och den andra stavelsen är tung eller stark (betonad).

Använd trummans kant för att markera svag stavelse/obetonad stavelse (∨) och trummans mitt för att markera stark stavelse/betonad stavelse (—). Slå lätt och kort mot kanten men tungt och långsamt i mitten av trumman.

Övningen har samma kumulativa uppläggning som tidigare övningar. Det betyder att antalet ord som trummas ökar i takt med övningsbladen.

Så här kan man göra:

Material: begreppskort och var sin trumma (hink, burk eller annat som fyller funktionen av en trumma)

Lägg fram det begreppskort som är aktuellt. På första övningsbladet är det ordet kropp. Säg ordet med övertydlig och långsam markering av stavelsen/ordet **KROPP** och slå samtidigt ett starkt slag i mitten av trumman. Upprepa många gånger tillsammans med eleven. Håll rytmen och hastigheten.

På det andra övningsbladet är skelett ett av de nya begreppen. Gör på samma sätt; säg övertydligt **ske-LETT** och trumma ett svagt slag mot trummans kant och ett starkt slag i trummans mitt. Upprepa tillsammans med eleven många gånger. Håll rytmen – skena inte.

Nästa steg i övningen blir att växla mellan orden **KROPP** och **ske – LETT**. Lägg de två begreppskorten en bit isär för att markera att de är två isolerade ord och trumma först det ena, sen det andra begreppet. Successivt tillkommer begreppen **HJÄRNA, HJÄRTA** och **LUNGA** med två lika starka slag mot trumman i de tre orden.

Pragmatik

För att kunna använda språket till nytta eller nöje behöver man förstås kunna en massa ord och veta hur man sätter samman dem till satser. Men det räcker inte. Man måste också veta vilka samtalsregler som finns.

Regler som handlar om vem som får tala, vad man får tala om, hur länge man får tala, hur man får uttrycka sig och mycket annat i just den här situationen. Dessa regler är sociala eftersom det handlar om kommunikation alltså det som sker mellan två eller fler människor med hjälp av våra språkliga och ickespråkliga verktyg. Och där det finns sociala regler och normer finns det också förväntningar på beteenden hos dem, som samtalar.

Grundläggande i ett samtal är att följa reglerna för turtagning. De skapar ett regelstyrt växelmönster mellan den som talar och den/de som blir tilltalade. Då en person är aktiv och initierar ett samtal förväntas övriga i samtalet att lyssna, ta emot och vänta. Då talaren signalerar att hen är färdig växlar rollerna och den som varit passiv förväntas inta den aktives roll och avge sin respons.

I takt med att detta grundmönster utvecklas höjs förväntningarna både på de svar som ges och de initiativ som tas. Grundregeln är att man förväntas hålla sig inom samtalsämnet ramar och säga/teckna så mycket som behövs men inte mer.

Alla samtal handlar om något. Det finns ett samtalsämne. Samtidigt har samtalet ett syfte som bestäms av den som tar initiativet. Syftet kan vara att man vill ge eller få information och då är det enklast att ställa frågor.

I detta material övar eleven att ställa och besvara frågorna VAD? VEM? VAR? Svaren till frågorna finns direkt på övningsbladens bilder, i texten och som begreppskort eller ordbildskort.

Så här kan man göra:

Material: Övningsblad, begreppskort och frågekorten VAD – VEM? – VAR?

Avsluta arbetet med ett övningsblad genom att tillsammans se på bilden. Du ställer frågan *Vad handlar texten om?* Och *Vem har...?* Och *Var finns...?* Eleven förväntas svara med ordbildskort, begreppskort, tal/tecken.

Du strukturerar situationen genom att lägga fram aktuellt/aktuella begreppskort och ordbildskort framför eleven.

Övningen är uppdelad i tre faser, dels att du modellerar övningen, dels att eleven tar initiativ genom att hantera frågekortet VAD? VEM? VAR?, dels att eleven ger adekvat respons med hjälp av begreppskort eller ordbildskort och tal/tecken.

1. Modellering. Eleven är åskådare – du visar hur övningen ska gå till.

- Placera övningsbladet, frågekort och svarskort på bordet t ex övningsblad 1.

- Välj Vad-frågan och säg "Vad handlar texten om?".
- Du besvarar din egen fråga med begreppskort eller ordbildskort samtidigt som du tecknar och talar.
- Välj sen frågekortet VEM? och säg/teckna samtidigt "Vem har en kropp?"
- Du besvarar din egen fråga med ordbildkort, ta och tecken: "Alla har en kropp". "Du har en kropp".

2. Eleven frågar. Eleven tar initiativ och öppnar samtalet. Eleven är den som ställer frågor.

- Uppmana eleven att ställa frågor på samma sätt som du gjorde.
- Eleven kan ge dig frågekortet, peka på det, teckna och/eller säga det.
- Du svarar på samma sätt som vid modelleringen.

3. Eleven svarar. Du tar initiativ och öppnar samtalet.

- Räck frågekortet till eleven och fråga "Vad handlar texten om?"
- Eleven förväntas svara med ordbildskortet eller begreppskort, tal/tecken.
- Ställ den andra frågan med hjälp av frågekortet VEM? och säg/teckna "Vem har en kropp?"

Uppläggningsen är kumulativ vilket betyder att antalet begreppskort och ordbildskort som svarsalternativ ökar i takt med övningsbladen.

Frågeordet **VAR?** introduceras vid övningsblad 2. *Var finns skelettet?*

Svaret är i kroppen.

Läsning

Läseboken är den produkt som successivt växer fram i takt med att övningsbladen bearbetas. Så snart ett övningsblad är genomarbetat fogas det in i en pärm eller annat system för att bli sidor i en bok. Läsebokens texter är således bearbetade och väl förberedda.

Syftet med läseboken är att eleven ska känna sig som en som kan läsa. Eleven vet vad texten handlar om, känner igen ordbilderna och illustrationerna av tecknen och vet läsriktningen. Syftet är också att eleven ska repetera och generalisera det inlärd i andra miljöer och tillsammans med andra personer.

Använd gärna läseboken på olika sätt;

- **Gemensam läsning – ni läser högt tillsammans.
Eleven får hjälp hand – över-hand med tecknandet.**
- **Växelläsning – ni läser vartannat ord eller varannan rad.**
- **Stödjande läsning – eleven läser men så snart hen tvekar, fyller du i.**
- **Självständig läsning – du är den som eleven läser för!**

VERSION 3

Version 3 riktar sig till elever som är på-väg att utveckla

- **Större bredd och djup i ordförrådet, adjektivkomparation, hyponymi**
- **Frasutbyggnad (NP, nominalfras) i subjekt- och objektposition**
- **Stavelsestruktur i ord, ljudstruktur i enstaviga ord med två bokstäver, uttal**
- **Betoningsmönster i ord och fraser, uttal**
- **Initiativ – respons, språklig handling, beskrivning**

Material i version 3

- **Övningsblad**
- **Begreppskort**
- **Ordbildskort**
- **Tablå över adjektivens komparation**
- **Hyponymitriangel**
- **Fraskort**
- **Satsplatta**
- **Bokstavskort**
- **Analys-syntesplatta**
- **Frågekort**
- **Ändelsekorkar**
- **Trumma**
- **Post-it lappar**

Instruktioner till de vuxna;

- **Anpassa övningen till eleven genom att skriva en individuell lathund med basversion 3 som en grund.**
- **Gör i ordning materialet innan ni börjar jobba med övningarna.**
- **Studera instruktionen så att du förstår de olika momenten och kan ritualen.**
- **Lär dig de tecken som ingår i övningarna.**
- **Bestäm omfattning och tid för dagens övningsstund utifrån elevens dagsform.**

Arbeta med ett övningsblad i taget.

Planera övningstillfället utifrån aktuellt övningsblad och följ ritualens steg A-G. I det följande exemplifieras övningsstrukturen utifrån övningsblad 1.

Samtala om bilden på övningsbladet

För ett samtal om bilden på övningsbladet. Sätt ord på alla detaljer i bilden och "prata fram" vilka sammanhang som kan döljas i bilden. Konkretisera genom att jämföra med elevens och din egen kropp. Kontrollera att eleven kan benämna de olika delar av kroppen som visas i bilden.

Övningsblad 1

Alla människor har ett hårt skelett.

Barn, ungdomar och vuxna har ett hårt skelett.

Ditt skelett formar din kropp.

Ditt skelett skyddar dina inre organ.

Din hårda skalle skyddar din ömtåliga hjärna.

Din bröstorg skyddar ditt hjärta och dina lungor.

Lexikon

Ordet Lexikon avser i denna text det mentala ordförrådet. Det omfattar således både det aktiva (ord som eleven använder) och det passiva ordförrådet (ord som eleven förstår). Vanligtvis är det passiva ordförrådet större än det aktiva.

Att lära sig ord betyder att lära en betydelse som kopplas ihop med ett sätt att uttrycka denna betydelse. Uttrycket är det som syns och hörs i talet, skriften eller tecknandet. Betydelsen utvecklas och fördjupas hela tiden och är det vi kallar begrepp. Begreppet är alltså en abstrakt kategori.

Lexikon brukar beskrivas i termer av bredd och djup. Bredden betecknar antalet ord i ordförrådet. Djupet i ordförrådet är betydelser och det nätverk av betydelsereationer som finns mellan de olika begreppen.

Målet för eleven i detta material är en större bredd och ett större djup i ordförrådet. Bredden ökas genom att eleven lär sig nya ord genom begrepps- och ordbildskort i tal, tecken och som ordbild. Eleven ska förstå begreppen, uttrycka dem i tal, tecken och skrift (med ordbildskort, tangentbord eller penna) och använda dem i samtal.

För att öka djupet i ordförrådet övar eleven dels komparation av adjektiven, dels begreppens relationer till andra begrepp inom samma betydelserekategori som över- och underordnade begrepp (hyponymi). Begreppet kropp är ett överordnat begrepp som i sig innesluter begreppen skelett, muskler, hjärta, hjärna, lungor, magsäck och tarmar.

Begreppen lärs in kumulativt enligt den ordning de uppträder på övningsbladen.

Så här kan man göra:

Material: begreppskort, ordbilder, tablå över adjektivens komparation och hyponymitriangel

Övningen omfattar tre delar, dels att lära in nya ord, dels att öva adjektivkomparation, dels att öva över- och underordnade begrepp.

Det första steget är att lära in de ord på övningsbladet, som finns som begreppskort och ordbildskort. På Övningsblad 1 är det 14 ord.

Substantiv: bröstorg, hjärna, hjärta, kropp, lunga, organ, skalle, skelett

Verb: ha, forma, skydda

Adjektiv: hård, inre, ömtålig

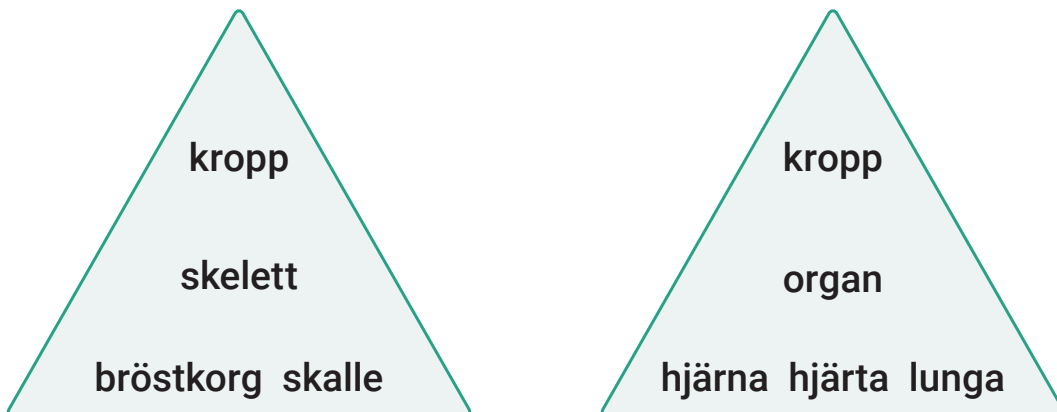
Det andra steget är att pröva komparationen av adjektiven hård, inre, ömtålig. Pröva varje adjektiv i tablå för adjektivens komparation. Placera adjektivet i tablåns tomma rutor och markera ändelsen med en ändelsekork. Alla adjektiv kompareras inte på detta sätt. Några kräver framförställt adjektiv mer – mest.

Det blir problem med adjektivet inre eftersom det saknar den form som skulle placeras i den första rutan i tablån. Adjektivet passar inte in i tablån.

Adjektivens komparation

Positiv	< Komparativ	<< Superlativ
hård		

Det tredje steget är att pröva substantiven i hyponymitriangeln. Övningsblad 1 innehåller substantiven bröstorg, hjärna, hjärta, kropp, lunga, organ, skalle, skelett. Pröva hur begreppens betydelser förhåller sig till varandra i hyponymitriangeln.

Bröstkorgen och skallen är en del av skelettet som är en del av kroppen. Hjärna, hjärta och lungor är organ som är en del av kroppen.

Övningen är kumulativ vilket betyder att antalet begrepp utökas med varje nytt övningsblad.

Avsluta övningen med att sortera ordbildskorten enligt färg eller ordklass.

Grammatik

Grammatik är regler som bestämmer hur vi använder ord för att bygga satser. Svenskan tillhör de språk som kallas SVO språk eftersom subjektet (S) står före verbet (V) som står före objektet (O). SVO är en grundordföljd i svenskan.

S, V och O kan betraktas som positioner i en sats. I dessa positioner kan enstaka ord placeras men också fraser. Denna övning handlar om utbyggnad av S och O genom frasen NP (nominalfras). NP i denna övning har ett substantiv som kärna. Denna kärna ges framförställda bestämningar och placeras dels som subjekt (S), dels som objekt (O).

Eleven övar grammatiken på två nivåer i denna övning, dels frasens uppbyggnad, dels frasens användning i satsen:

Utbyggt S – enkelt V – enkelt O

Enkelt S – enkelt V – utbyggt O

Utbyggt S – enkelt V – utbyggt O

Det handlar om modellinlärning och de många upprepningarna med variation i en satsposition. Begreppen repeteras och deras funktioner i satsen som satsdelar övas.

Så här kan man göra:

Material: Övningsblad, fraskort (dubbletter), ordbildskort

Arbeta med en sats i taget.

Frasen

En NP varierar i komplexitet. Den kan bestå av ett substantiv eller ett pronomen eller innehålla framförställda och efterställda bestämningar till huvudordet. I detta material byggs NP ut på följande sätt:

substantiv + substantiv + konjunktion + substantiv

artikel + adjektiv + substantiv

pronomen + substantiv

pronomen + adjektiv + substantiv

pronomen + adjektiv + substantiv + konjunktion + pronomen + adjektiv + substantiv

pronomen + substantiv + prepositionsfras

- Läs satsen på övningsbladet. På övningsblad 1 är första satsen "Barn, ungdomar och vuxna har ett hårt skelett". Satsen innehåller två fraser, som är fetmarkerade i texten. Tala om vad satsen betyder.
- Ta fram den ena kopian av fraskorten och jobba med en fras i taget.

Barn, ungdomar och vuxna

- Läs frasen, prata om vad kommatecknet mellan barn, ungdomar betyder. Räkna antalet ord i frasen.
- Analysera frasen genom att klippa isär den till de fyra orden; barn – ungdomar – och – vuxna. Samtidigt uttalas och tecknas orden övertydligt.
- Lägg ordlapparna huller om buller på bordet. Säg frasen. Eleven ska bygga ihop den igen utan att se kopian av fraskortet. Eleven ska alltså komma ihåg fyra ord och ordningsföljden mellan dem. Laborera tills frasens ord kommit i rätt ordning.
- Gör sedan på samma sätt med den andra frasen i satsen:

ett hårt skelett

Satsen

- Lägg fram den andra kopian av fraskorten och ordbilden har.
- Läs satsen utan att eleven får se texten.
- Eleven ska minnas tre enheter; två fraser och ett ord och skriva satsen med hjälp fraskort och en ordbild.
- Läs det skrivna långsamt och med överdriven artikulation och prosodi.

Barn, ungdomar och vuxna

har

ett hårt skelett

Fonologi

Alla talade språk har en ljudstruktur som byggs upp av talets ljud och regler för hur ljuden får kombineras. Fonologi är kunskapen om detta och något som vi lär oss.

Den fonologiska kunskapen styr hur vi sätter en form till ordens betydelser i vårt eget talande. Men för att kunna uppfatta och tolka andras tal är fonologin lika viktig. Vi behöver ha samma eller nästan samma ljudsystem i våra minnen. Den andres tal sorteras ljudmässigt utifrån det system som finns i min hjärna.

Det finns ett oändligt antal ljudnyanser i vårt tal men bara ett litet antal fonem i vår fonologi. Fonem är en abstrakt enhet som brukar definieras som den minsta enheten i språket som kan skilja två ords betydelser. Fonem är en grundenhet inom fonologin. Fonemen bygger upp stavelsen som är den andra grundenheten.

I detta material övas uttal och medvetenhet om fonologi, dels om antalet stavelser i orden, dels om ljudstruktur i enstaviga ord med två bokstäver.

Så här kan man göra:

1. Stavelseövning

Material: Övningsblad

Läs ord för ord på aktuell rad på övningsbladet. Klappa samtidigt antalet stavelser i orden som uttalas långsamt och med tydlig markering för stavelsegränsen. Klappa och säg stavelserna i korus. Upprepa samma ord flera gånger.

Övningsblad 1, rad 1

Barn, ungdomar och vuxna har ett hårt skelett

Antal klappningar: 1 3 1 2 1 1 1 2

2. Ljudstruktur

Material: syntesplatta (enstavigt ord, två bokstäver), bokstavskort (dubletter, den ena är bokstavsplatta, den andra klipps isär till lösa bokstäver), ordbildskort ha få är in ge ut.

Ordbilderna ska undersökas på tre sätt, dels genom analys (att dela upp ordet i sina beståndsdelar), dels syntes (bygga ihop ordet av sina beståndsdelar), dels i en laboration för att utröna betydelseförändringar och öva uttal.

Denna övning förutsätter att eleven kan korrespondenser mellan fonem-grafem-tecken-bokstäver.

De ordbilder som ska undersökas är:

Sid 1: ha

Sid 2: få

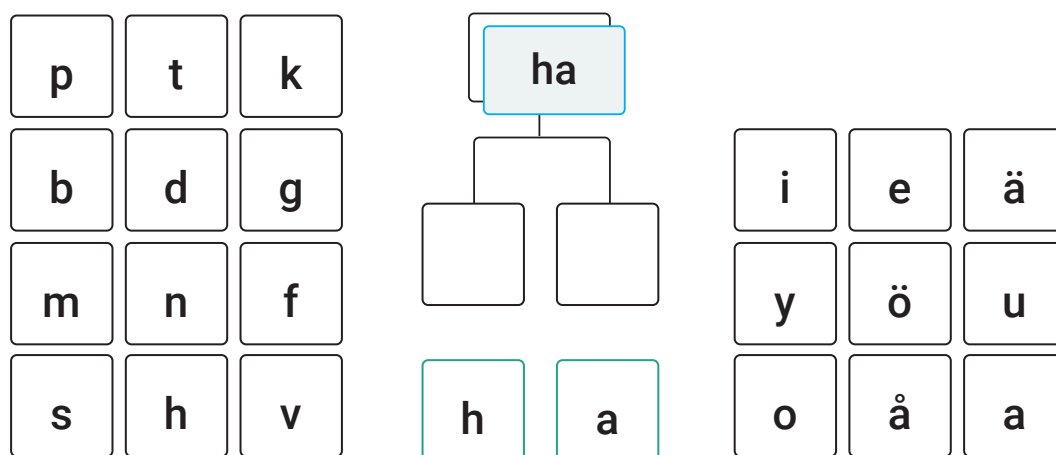
Sid 3: är

Sid 4: in

Sid 5: ge – var speciellt uppmärksam på uttalet av g vid olika vokaler i laborationsövningen.

Sid 6: ut

Analys av ordet

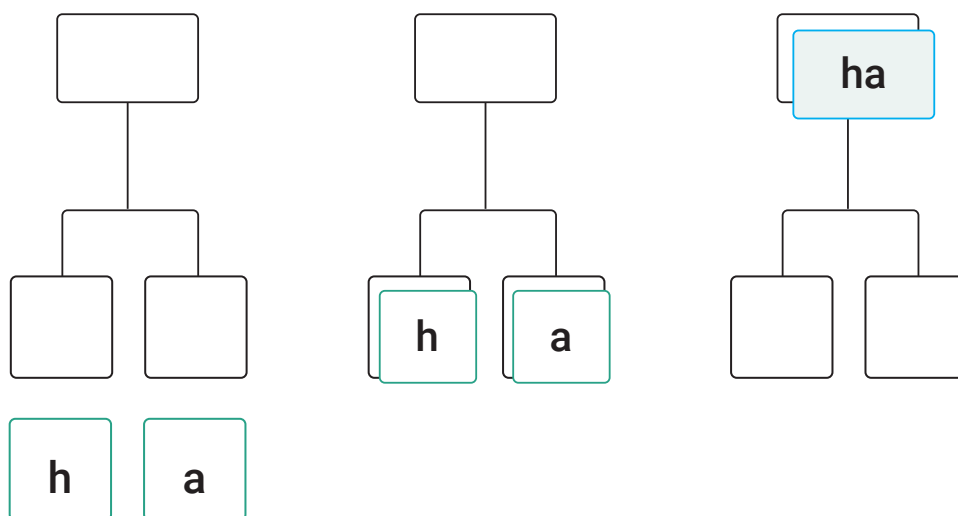
Ordbilden som ska analyseras läggs i syntesplattans översta ruta. Bokstavskartan över konsonanterna läggs bredvid syntesplattan i detta fall till vänster eftersom ordet börjar på en konsonant. Bokstavskartan över vokaler läggs till höger.

Ordet uttalas och tecknas med tydlig artikulation. Eleven uppmanas:

- **"Lyssna till första ljudet i ordet."**
- **"Peka på samma ljud på bokstavsplattan."**
- **"Lägg bokstaven i den första tomma rutan."**

Gör på samma sätt med det andra ljudet. Räkna bokstäverna och konstatera att ordet *ha* består av två bokstäver.

Syntes av ordet

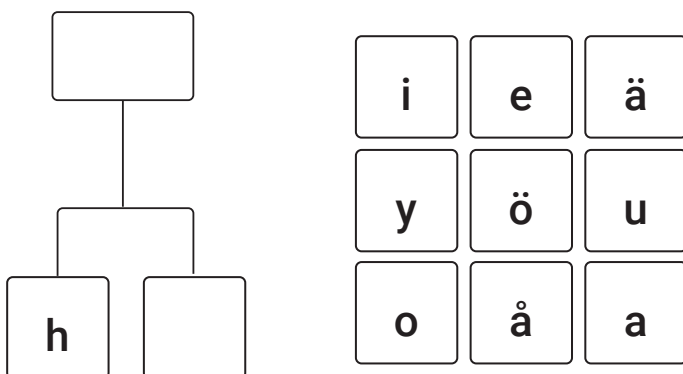

Eleven ska bygga upp ordet genom att ljuda ihop bokstäverna. Eleven uppmanas:

- "Lyssna – vilken är den första bokstaven i ordet ha?"
- "Lägg bokstaven i första rutan nederst."
- "Lyssna – vilken är den andra bokstaven i ordet ha?"
- "Lägg bokstaven i den andra rutan."
- "Ljuda ihop bokstäverna h och a. För upp bokstäverna till den översta rutan."
- "Vilket ord är det?"

Gör sammanljudningen tillsammans. Låt ljuden långsamt glida ihop. Teckna bokstäverna och speciellt sammanljudningen av dem. Låt rörelsen från h till a ske i en långsam kontinuerlig rörelse.

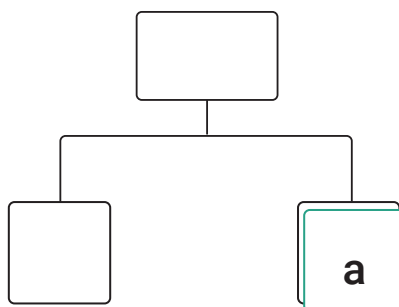
Laboration och uttalsövning. Vokalvariation

Eleven upprepar syntesövningen men med variation av vokal. Pröva alla vokaler systematiskt – LJUDA vokalerna långsamt, håll ut dem länge. Orden *hi*, *he*, *hä*, *hy*, *ho* och *hå* betyder inget men det gör orden *hö*, *hu* och *ha*. Samtala om betydelserna!

Laboration och uttalsövning. Konsonantvariation

p	t	k
b	d	g
m	n	f
s	h	v
j	l	r

Eleven upprepar syntesövningen men varierar konsonanten. Pröva alla konsonanter systematiskt tillsammans med a-ljudet. Uttala varje konsonant övertydligt och långsamt. Orden *pa, ka, ba, da, ga, ma, na, fa*, och *ra* betyder inget men orden *ta, sa, ha, va, ja* och *la* har betydelser om man tänker deras former i talspråket. Samtala om betydelser.

Prosodi

Alla talade språk har en egen melodi som byggs upp av speciella rytmiska strukturer och tonmönster. Rytmen underlättar vår förståelse av det som sägs genom att dela upp talflödet i lagom stora avsnitt för bearbetning i vår talperception. Rytmen avslöjar var ett ord, en fras eller en sats börjar och slutar och den styr vår uppmärksamhet mot det mest betydelsebärande i satsen.

Rytm handlar om växlingen i kvantitet (längden av enskilda ljud) mellan stavelser vilket bygger upp betoningsmönster som tillsammans med tempo skapar rytmer.

Det finns en ordprosodi som gäller då orden uttalas utan sammanhang med andra ord. Det finns också en fras- eller satsprosodi som lägger sig ovanpå ordprosodin och förändrar den. Fras- och satsprosodin har bland andra funktioner en kraft att rikta vår uppmärksamhet mot den del i satsen som bär viktig eller intressant information.

I denna övning ska eleven tillsammans med dig trumma dels betoningsmönstret i de adjektiv som övas, dels frasrytmen. OBSERVERA man betonar det ord i frasen som man vill framhäva.

Betoningsmönster hos aktuella adjektiv

Betoningsmönster	
—	Hård kort lång mjuk röd smal stor
— —	Farlig inre nyttig olik viktig
∨ —	Unik
∨ — ∨	Fantastisk

Frasbetoning övningsblad 1, rad 1 och 2.

— — ∨ ∨ ∨ — ∨	∨ ∨ ∨ — ∨ ∨ —	∨ ∨ —	∨ —
Barn, ungdomar och vuxna	ett hårt skelett	Ditt skelett	din kropp

Använd trummans kant för att markera svag stavelse/obetonad stavelse (∨) och trummans mitt för att markera stark stavelse/betonad stavelse (—). Slå lätt och kort mot kanten men tungt och långsamt i mitten av trumman.

Övningen har en kumulativ uppläggning. Det betyder att antalet ord och fraser som trummas ökar i takt med övningsbladen.

Så här kan man göra:

Material: Fraskort och var sin trumma (hink, burk eller annat som fyller funktionen av en trumma)

Lägg fram det första fraskortet "Barn, ungdomar och vuxna".

Trumma ett ord i taget: barn — ungdomar — ∨ — och — vuxna — —

Trumma sen frasen; barn, ungdomar och vuxna — — ∨ ∨ ∨ — ∨

Känn efter i kroppen! Hur känns rytmen?

Pragmatik

För att kunna använda språket till nytta eller nöje behöver man förstås kunna en massa ord och veta hur man sätter samman dem till satser. Men det räcker inte. Man måste också veta vilka samtalsregler som finns.

Regler som handlar om vem som får tala, vad man får tala om, hur länge man får tala, hur man får uttrycka sig och mycket annat i just den här situationen. Dessa regler är sociala eftersom det handlar om kommunikation; alltså det som sker mellan två eller fler människor med hjälp av våra språkliga och ickespråkliga verktyg. Och där det finns sociala regler och normer finns det också förväntningar på beteenden hos dem som samtalar.

Grundläggande i ett samtal är att följa reglerna för turtagning. De skapar ett regelstyrt växelmönster mellan den som talar och den/de som blir tilltalade. Då en person är aktiv och initierar ett samtal förväntas övriga i samtalet att lyssna, ta emot och vänta. Då talaren signalerar att hen är färdig växlar rollerna och den som varit passiv förväntas inta den aktives roll och avge sin respons.

I takt med att detta grundmönster utvecklas höjs förväntningarna både på de svar som ges och de initiativ som tas. Grundregeln är att man förväntas hålla sig inom samtalsämnetns ramar och säga/teckna så mycket som behövs men inte mer.

Alla samtal handlar om något. Det finns ett samtalsämne. Rätten att bestämma samtalsämne tillfaller alla deltagare i ett samtal men den som initierar samtalet har också största möjligheten att välja samtalsämne. Ett samtalsämne kan avhandlas mycket ytligt med en fråga och ett svar. Men med hjälp av följdfrågor kan samtalsämnet fördjupas och utvecklas.

Samtidigt har samtalet ett syfte som bestäms av den som tar initiativet. Det finns språkliga handlingar i samtalet. Syftet kan vara att man vill ge eller begära information eller att man vill beskriva ett skeende, egenskaper eller förhållande.

I detta material övar eleven att fördjupa samtalsämnet och att beskriva genom att ställa och besvara frågorna VAD? – VEM? – VAR? – HUR? – VARFÖR? – NÄR?

Man kan göra så här:

Material: Övningsblad, frågekorten VAD? – VEM? – VAR? - HUR? – VARFÖR? – NÄR?

Modellera övningen så att eleven vet vad som förväntas. Eleven är åskådare och du gör hela samtalet med dig själv.

Placera övningsbladet, t ex övningsblad 1 och frågekorten på bordet.

Alla människor har ett hårt skelett.

Barn, ungdomar och vuxna har ett hårt skelett.

Ditt skelett formar din kropp.

Ditt skelett skyddar dina inre organ.

Din hårda skalle skyddar din ömtåliga hjärna.

Din bröstorg skyddar ditt hjärta och dina lungor.

vad?

vem?

var?

hur?

varför?

när?

- **Välj frågekortet VAD? och ställ frågan " Vad handlar texten om?" till dig själv.**
- **Besvara frågan med de ord som du vill att eleven ska använda i sitt svar.**
- **Fortsätt med nästa frågekort VEM? och säg "Vem har ett skelett?"**
- **Besvara frågan med textens ord: alla – barn – ungdomar – vuxna – du.**
- **Fortsätt med övriga frågekort – ett i taget.**
- **Fokusera frågan HUR? för att locka fram beskrivningar.**

Observera att alla frågekort inte är lämpliga vid alla texter. Svaren till frågorna måste finnas i texten.

Efter modelleringen börjar samtalet. Eleven får då rollen av den som frågar och du har rollen av den som svarar. Eleven är den som tar initiativ, öppnar samtalet med ett frågekort och bestämmer vad ni ska tala om (beroende av vilken fråga som väljs). Tänk på att du samtidigt modellerar rollen som svarande och ge svar som eleven kan härma. Det är speciellt viktigt att du tydligt beskriver t ex skallen eller hjärnan.

I nästa steg byter ni roller. Du har rollen att initiera samtalet genom att bestämma vad ni ska tala om. Eleven ska ge adekvata svar vilket i detta fall betyder svar som finns i texten, på bilden, på begreppskort eller ordbildskort.

Om eleven behöver stöd av begrepps- och ordbildskort så lägger du relevanta begrepps- och ordbildskort på bordet.

Läsning

Läseboken är den produkt som successivt växer fram i takt med att övningsbladen bearbetas. Så snart ett övningsblad är genomarbetat fogas det in i en pärm eller annat system för att bli sidor i en bok. Läsebokens texter är således bearbetade och väl förberedda.

Syftet med läseboken är att eleven ska bli motiverad att läsa på egen hand. På förhand vet eleven vad texten handlar om, bilden ger stöd och fraserna känns igen. Genom att fraserna lärts som en enhet i stället för två-tre-fyra- fem ord i rad avlastas arbetsminnet och det blir enklare att ta in och bearbeta förståelsen av hela satsen.

Syftet med boken är också repetition och generalisering av det inlärd i andra miljöer och tillsammans med andra personer.

Om eleven behöver lästräning, kan boken användas på olika sätt:

- **Korusläsning – ni läser högt tillsammans och lyssnar till varandras samtidiga läsning.**
- **Växelläsning – ni läser vartannat ord eller varannan rad.**
- **Stödjande läsning – eleven läser men så snart hen tvekar, fyller du i.**
- **Självständig läsning – du är den som eleven läser för!**

VERSION 4

Version 4 riktar sig till elever som är på-väg att utveckla

- **Större bredd och djup i ordförrådet, fokus på synonymer och antonymer**
- **Attributiv bisats, främst relativ bisats**
- **Stavelsestruktur i ord, ljudstruktur i tvåstaviga ord, uttal**
- **Kontrastiv satsbetoning, uttal**
- **Initiativ – respons, språkliga handlingar; ge/begära information, beskrivning, förklaring**

Material i version 4

- **Övningsblad**
- **Begreppskort**
- **Synonym-antonym platta**
- **Analys-syntesplatta**
- **Frågekort**
- **Trumma eller något som kan fungera som en trumma**
- **Post-it lappar**

Till de vuxna:

- **Anpassa övningen till eleven genom att skriva en individuell lathund med basversion 4 som en grund.**
- **Gör i ordning materialet innan ni börjar jobba med övningarna.**
- **Studera instruktionen så att du förstår de olika momenten och kan ritualen.**
- **Lär dig de tecken som ingår i övningarna.**
- **Bestäm omfattning och tid för dagens övningsstund utifrån elevens dagsform.**

Arbeta med ett övningsblad i taget

Planera övningstillfället utifrån aktuellt övningsblad och följ ritualens steg A-G. I det följande exemplifieras övningsstrukturen utifrån övningsblad 1.

Samtala om bilden på övningsbladet

För ett samtal om bilden på övningsbladet. Sätt ord på alla detaljer i bilden och "prata fram" vilka sammanhang som kan döljas i bilden. Konkretisera genom att jämföra med elevens och din egen kropp. Kontrollera att eleven kan benämna de olika delar av kroppen, som visas i bilden.

Övningsblad 1

Alla människor har ett skelett.

Alla människor har ett skelett, som är hårt.

Skelettet, som finns inuti kroppen, skyddar våra inre organ.

Skallen, som finns under håret, skyddar hjärnan.

Bröstkorgen, som finns under huden på bröstet, skyddar hjärtat och lungorna.

Skelettet, som består av 206 olika ben, håller kroppen upprätt.

Lexikon

Ordet Lexikon avser i denna text det mentala ordförrådet. Det omfattar således både det aktiva (ord som eleven använder) och det passiva ordförrådet (ord som eleven förstår men inte använder). Vanligtvis är det passiva ordförrådet större än det aktiva.

Att lära sig ord betyder att lära en betydelse som kopplas ihop med ett sätt att uttrycka denna betydelse. Uttrycket är det som syns och hörs i talet, skriften eller tecknandet. Betydelsen utvecklas och fördjupas hela tiden och är det vi kallar begrepp. Begreppet är alltså en abstrakt kategori.

Lexikon brukar beskrivas i termer av bredd och djup. Bredden betecknar antalet ord i ordförrådet. Djupet i ordförrådet är betydelser och det nätverk av betydelserelationer som finns mellan de olika begreppen.

Målet för eleven i detta material är en större bredd och ett större djup i ordförrådet. Bredden i ordförrådet ökas genom att eleven lär sig betydelse och uttrycksform (tal, tecken, ordbild) hos de övade begreppskorten och "svåra" ord i texten på övningsbladet. Eleven ska förstå orden i texten, uttrycka dem i tal och tecken och skrift (med ordbildskort, tangentbord eller penna) och använda dem i samtal.

För att öka djupet i ordförrådet övar eleven en typ av begreppens betydelsereationer till andra begrepp. Ett ord kan betyda detsamma eller nästan detsamma som ett eller flera andra ord. Man kan uttrycka samma betydelse på olika sätt genom att lära sig synonymer. Ett ord kan också ha en antonym, ett ord som betyder motsatsen eller nästan motsatsen.

Begreppen lärs in kumulativt enligt den ordning de uppträder på övningsbladen.

Så här kan man göra:

Material: övningsblad (dubbletter) begreppskort, synonym- antonymplattan, post-it lappar

Underlaget till denna övning är ord som är svåra för eleven. Kontrollera först de begreppskort som hör till Övningsbladet. Om eleven inte kan förklara något eller några av begreppen, ska de läras in.

Nästa steg är att inventera vilka ord i texten som eleven behöver jobba mer med. Ni behöver övningsbladen i två exemplar. Eleven har en kopia som hen läser. Du har den andra kopian, som du gör anteckningar i. Du markerar i din kopia allt som tyder på att ett ord är svårt för eleven. Det kan vara:

- **Överhoppade ord – fellästa ord**
- **Tveksamhetspauser som indikation på att följande ord vållar problem**
- **Borttappade ändelser – fellästa ändelser som en indikation på att ordets betydelse i satsen inte förstås fullt ut**
- **Omkastning av ordföljden som indikation på att ordens funktion i satsen inte är helt klar**

Alla ord som du markerar, skriver du på post-it lappar. Orden ska läras in, både ordbilden, uttalet och betydelsen.

Välj sen några ord på övningsbladet och skriv dem på post-it lappar. På övningsblad 1 är orden *alla, hård, har, inuti, skydda, inre, under och upprätt* lämpliga för denna övning. Diskutera med eleven vilka andra ord som har samma eller nästan samma betydelse och vilka ord som har motsatt betydelse. Skriv också dessa ord på post-it lappar. Ju fler synonymer och antonymer ni finner till samma grundord, desto bättre. Eleven ska inte "plugga" in alla synonymer och antonymer men bli medveten om att det finns flera ord som betyder nästan detsamma och ord som betyder tvärtom. Elevens uppgift är att delta i diskussionen och sen att placera post-it lapparna i korrekta kolumner i tabellen.

Synonymer och antonymer

Ord som undersöks	Ord med samma betydelse	Ord med motsatt betydelse

alla

allihop

inga

Avsluta övningen med att sortera ordbildskorten enligt ordklass/färg. Benämna ordklasserna.

Grammatik

Den grundläggande satsstrukturen i svenskan är SubjektVerbObjekt. Då den uppträder självständigt och bär mening, är det en huvudsats. Om den inte uppträder självständigt och har en något annorlunda ordföljd, är den en bisats.

Bisatser fyller olika funktioner. De kan fungera som bestämmingar eller beskrivningar av ett ord i huvudsatsen (attributiva bisatser) eller för att förtydliga var-, när, hur- och varför förhållanden (adverbiella bisatser).

En attributiv bisats är den relativa bisatsen som ofta inleds av ordet som. Den relativa bisatsen ger tilläggsinformation om ett ord (substantiv eller pronomen) i huvudsatsen.

I denna övning arbetar eleven med bisatsens placering i förhållande till huvudsatsen. Det handlar om modellinlärning och de många upprepningarna med variation i en satsposition. Begreppen repeteras och deras funktioner i satsen som satsdelar övas.

Så här kan man göra:

Material: Övningsbladen (dubbletter). En kopia ska klippas isär – förstora texten! Den andra kopian ska bilda sidor i läseboken

- Klipp satserna på ena kopian till remsor.
Sid 1, rad 1

Alla människor har ett skelett, som är hårt.

- Läs satsen på remsan. *Alla människor har ett skelett, som är hårt.* Prata om satsens betydelse.
- Peka ut huvudsatsen: *Alla människor har ett skelett* och benämnen den huvudsatsen. Vad betyder den?
- Peka ut bisatsen *som är hårt* och benämnen den som bisats. Vilken typ av information ger bisatsen?
- Eleven klipper ut bisatsen. Remsan delas i två delar, huvudsats och bisats.
- Lägg de två delarna i ordning och be eleven att skapa satsen igen.
- Satsen på sid 1, rad 2 är svårare eftersom bisatsen finns inuti huvudsatsen.

Skelettet, som finns inuti kroppen, skyddar våra inre organ.

- Läs satsen på remsan. *Skelettet, som finns inuti kroppen, skyddar våra inre organ.* Prata om betydelse.
- Peka ut huvudsatsen: *Skelettet skyddar våra inre organ.* och benämnen den huvudsatsen. Vad betyder det?
- Peka ut bisatsen *som finns inuti kroppen* och benämnen den som bisats. Prata om vilken information som bisatsen ger.
- Eleven klipper ut bisatsen. Remsan delas i tre delar; *Skelettet – bisatsen – resten av huvudsatsen.*
- Lägg de tre delarna i ordning och be eleven att skapa satsen igen. Prata om vad det är som är hårt.

Övningen försvåras enkelt genom sin kumulativa uppläggnings. Antalet huvudsatser och bisatser ökar för varje övningsremsa som bearbetas. Detta ger möjlighet till ett laborativt inslag, där de olika bisatserna prövas i olika huvudsatser. Laborationen ger diskussioner som främjar den grammatiska medvetenheten. Redan på rad 2 sid 1 finns det två bisatser och två huvudsatser. Testa att lägga ihop remsorna till nya kombinationer, så här:

*Alla människor har ett skelett, som finns inuti kroppen.
Skelettet, som är hårt, skyddar våra inre organ.*

Fonologi

Fonologi handlar om ljuden i vårt talspråk och de regler som tillåter ljuden att bygga upp ljudstrukturer. De minsta enheterna – fonemen – bygger upp stavelser, som bygger upp ord. Att känna stavelserna är viktigt både då vi talar och läser.

Ett ord kan ha en eller flera stavelser. En stavelse måste ha en vokal och kan ha 1–3 konsonanter både framför och bakom vokalen. En stavelse kan vara enkel och lätt att uttala eller komplex och svår att uttala.

I denna övning ska eleven undersöka dels ordens stavelsestruktur och stavelserytmen i satsen, dels stavelsernas ljudstruktur hos tvåstaviga ord, dels öva uttal.

Så här kan man göra:

1) Stavelseövning

Material: Övningsblad 1, rad 1

Läs ord för ord på den aktuella raden på övningsbladet. Klappa samtidigt antalet stavelser i orden, som uttalas långsamt och med tydlig markering för stavelsegränsen. Klappa och säg stavelserna i korus. Klappa först de enskilda orden, sen hela satsen.

Alla människor har ett skelett, som är hårt.

Antal klappningar: 2 3 1 1 2 1 1 1

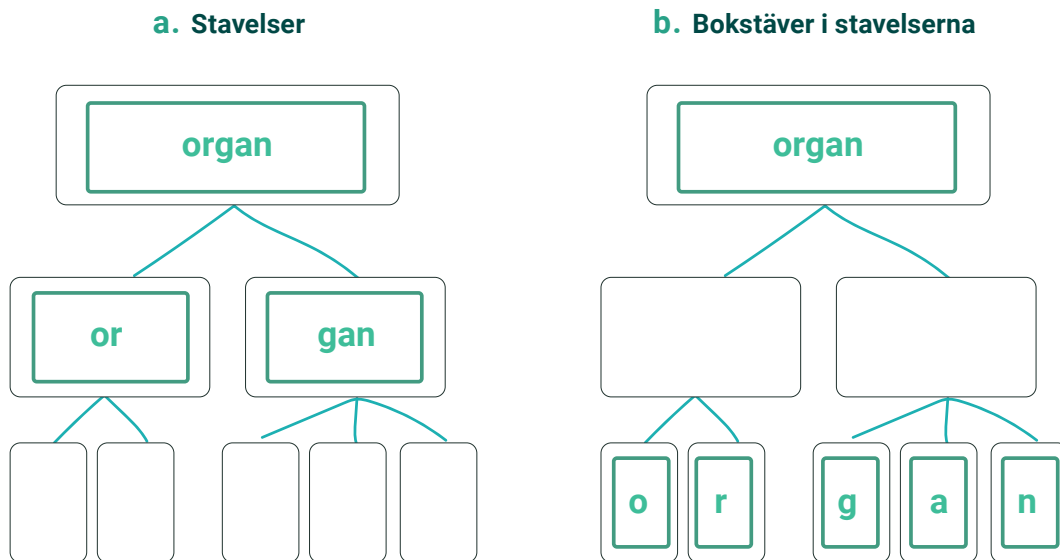
2) Ljudstruktur

Material: syntesplattor (tvåstaviga ord), penna, post-it lappar

Undersök endast tvåstaviga ord, som finns i texten på övningsbladet. Undvik ord som har dubbla konsonanter t ex ordet finns och ord som stavas på ett annat sätt än de uttalas t ex ordet hjärna.

Skriv de ord som ska analyseras på post-it lappar t ex ordet organ och undersök dem först genom analys, sen med syntes.

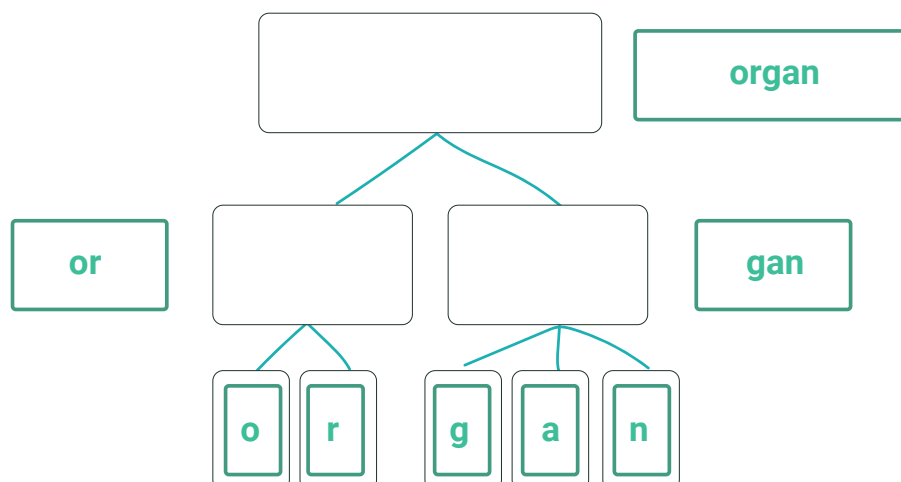
Analys av ordet

Ordet, som ska analyseras, läggs i syntesplattans översta ruta. Ordet uttalas och tecknas med tydlig artikulation. Eleven uppmanas:

- "Lyssna och se noga! Hur många stavelser hör du i ordet?"
- "Lyssna (utan att se)! Hur många ljud är det i första stavelsen?"
- "Lyssna igen (utan att se). Vilket är det första ljudet? Ljuda bokstaven tydligt och håll ut den så länge du kan. Skriv den i första bokstavsrutan."
- "Lyssna igen (utan att se)! Vilket är det andra ljudet i första stavelsen? Ljuda bokstaven tydligt och håll ut den så länge du kan. Skriv den i andra bokstavsrutan."
- "Lyssna (utan att se)! Hur många ljud är det i andra stavelsen?"
- "Lyssna (utan att se). Vilket är det första (andra eller tredje) ljudet i andra stavelsen?"
- "Skriv det i tredje (fjärde eller femte) rutan längst ner".

Syntes av ordet

Eleven ska bygga upp ordet genom att ljuda ihop bokstäverna, först till stavelser, sen till ord. Eleven uppmanas:

- **"Lyssna – vilken är den första bokstaven i ordet organ?"**
- **"Skriv bokstaven i första rutan nederst".**
- **"Lyssna – vilken är den andra bokstaven i ordet organ?"**
- **"Skriv bokstaven i den andra rutan".**

Eleven kan lämpligen skriva bokstäverna på post -it lappar som placeras i rutorna på syntesplattan.

Fortsätt på samma sätt tills alla bokstäver är identifierade och ljudade. Uppmana eleven:

- **"Ljuda ihop de två första bokstäverna till första stavelsen i ordet. Skriv stavelsen i första rutan i mitten".**
- **"Ljuda ihop de tre sista bokstäverna till andra stavelsen i ordet. Skriv stavelsen i andra rutan i mitten".**
- **"Ljuda nu ihop stavelserna till ett ord. Skriv ordet i rutan överst. Gör sammanljudningen tillsammans. Arbeta medvetet mycket långsamt och låt ljuden glida ihop. Teckna bokstäverna och speciellt sammanljudningen av dem som markeras med glidande rörelse från bokstav till bokstav. *Inget snabbt bokstaverande – det är uttal ni övar.***

Prosodi

Alla talade språk har en egen melodi, som byggs upp av speciella rytmiska strukturer och tonmönster. Rytmen underlättar vår förståelse av det som sägs genom att dela upp talflödet i lagom stora avsnitt för bearbetning i vår talperception. Rytmen avslöjar var ett ord, en fras eller en sats börjar och slutar och den styr vår uppmärksamhet mot det mest betydelsebärande i satsen.

Rytm handlar om växlingen i kvantitet (längd) mellan stavelser, vilket bygger upp betoningsmönster, som tillsammans med tempo skapar rytmer.

Det finns en ordprosodi som gäller då orden uttalas utan sammanhang med andra ord. Det finns också en fras- eller satsprosodi, som lägger sig ovanpå ordprosodin och förändrar den. Fras- och satsprosodin har bland andra funktioner en kraft att rikta vår uppmärksamhet mot den del i satsen, som bär den betydelse som är viktigast i stunden. Genom att flytta betoning från ett ord till ett annat, kan hela satsens betydelse ändras eller nyanseras.

Målet i denna övning är att eleven ska få insikter om satsbetoningens möjligheter att framhäva en betydelse på bekostnad av annan tolkning.

Så här kan man göra

Material: Övningsbladens rubriker samt en knapp eller annat föremål att markera betonat

Övningsbladens rubriker

- 1 **Alla människor har ett skelett.**
- 2 **Alla människor har en rörelseapparat.**
- 3 **Alla människor har ett nervsystem.**
- 4 **Alla människor har ett andningssystem.**
- 5 **Alla människor har blodcirkulation.**
- 6 **Alla människor har ett matsmältningssystem.**

Laborera med rubrikerna på ett systematiskt sätt och diskutera hur betydelsen förändras, som i exemplet från rubriken på övningsblad 1. Den röda markeringen är en knapp som placeras ovanför det ord som är huvudbetonat. Läs satserna tillsammans. Betona överdrivet tydligt och gör en kort paus framför det betonade ordet.

- **Alla människor har ett skelett** – *det finns ingen som inte har ett skelett.*
- **Alla människor har ett skelett** – *människor men kanske inte djur har ett skelett.*
- **Alla människor har ett skelett** – *alla människor har faktiskt ett skelett, det är utmärkande.*
- **Alla människor har ett skelett** – *alla människor har 1 skelett, inte tre.*
- **Alla människor har ett skelett** – *alla människor har ett skelett, inte en kaross.*

Övningen kan varieras på flera sätt:

- Du läser och betonar ett ord. Eleven ska placera knappen över det ord du betonar.
- Eleven läser och betonar ett ord. Du ska placera knappen.

Pragmatik

För att kunna använda språket till nytta eller nöje behöver man förstås kunna en massa ord och veta hur man sätter samman dem till satser. Men det räcker inte. Man måste också veta vilka samtalsregler som finns.

Regler som handlar om vem som får tala, vad man får tala om, hur länge man får tala, hur man får uttrycka sig och mycket annat i just den här situationen. Dessa regler är sociala eftersom det handlar om kommunikation, alltså det som sker mellan två eller fler människor med hjälp av våra språkliga och ickespråkliga verktyg. Och där det finns sociala regler och normer, finns det också förväntningar på beteenden hos dem som talar samtalar.

Grundläggande i ett samtal är att följa reglerna för turtagning. De skapar ett regelstyrt växelmonster mellan den som talar och den/de som blir tilltalade. Då en person är aktiv och initierar ett samtal, förväntas övriga i samtalet att lyssna, ta emot och vänta. Då talaren signalerar att hen är färdig, växlar rollerna och den som varit passiv förväntas inta den aktives roll och avge sin respons.

I takt med att detta grundmönster utvecklas, höjs förväntningarna både på de svar som ges och de initiativ som tas. Grundregeln är att man förväntas hålla sig inom samtalsämnets ramar och säga/teckna så mycket som behövs men inte mer.

Alla samtal handlar om något. Det finns ett samtalsämne. Rätten att bestämma samtalsämne tillfaller alla deltagare i ett samtal men den som initierar samtalet, har också största möjligheten att välja samtalsämne. Ett samtalsämne kan avhandlas mycket ytligt med en fråga och ett svar. Med hjälp av följdfrågor från den som tog initiativet, kan samtalsämnet fördjupas och utvecklas. Men också genom att den som svarar, ger en respons som i sig innehåller något mer än ett svar - ett litet initiativ till något annat eller nytt kring samtalsämnet.

Samtidigt har samtalet ett syfte som bestäms av den som tar initiativet. Det finns språkliga handlingar i samtalet. Man vill uppnå något med samtalet.

I detta material övar eleven samtalsrollerna – man får inte avbryta! -, välja samtalsämne – man får inte avvika från samtalsämnet - och med hjälp av frågorna VAD? – VEM? – VAR? – HUR? – VARFÖR? – NÄR? – man får inte upprepa sig - ge och begära fakta eller information, kommentarer, beskrivningar, förtydliganden, förklaringar eller egna åsikter.

Man kan göra så här:

Material: Övningsblad, frågekorten VAD? – VEM? – VAR? - HUR? – VARFÖR? – NÄR?

Övningen är upplagd som ett samtal med övningsbladets innehåll som en grund. För att öva samtalsrollerna är övningen tudelad.

- a. Eleven tar initiativ och öppnar samtalet med hjälp av frågekorten. Du besvarar frågorna. Samtidigt agerar du modell för den svarandes roll i detta samtal. Tänk på att ge svar som är möjliga för eleven att använda.**
- b. Du tar initiativ och öppnar samtalet. Eleven besvarar frågorna.**

Exempel på ett samtal, övningsblad 1.

- Placera övningsbladet och frågekorten på bordet.

Alla människor har ett skelett.

Alla människor har ett skelett, som är hårt.

Skelettet, som finns inuti kroppen, skyddar våra inre organ.

Skallen, som finns under håret, skyddar hjärnan.

Bröstkorgen, som finns under huden på bröstet, skyddar hjärtat och lungorna.

Skelettet, som består av 206 olika ben, håller kroppen upprätt.

vad?

vem?

var?

hur?

varför?

när?

- Den som har rollen att öppna samtalet, väljer frågekortet VAD? "Vad handlar texten om?"
- Den som har den svarandes roll, svarar kanske " Texten handlar om skelett."
- **NU ÄR SAMTALSÄMNET BESTÄMT. Resten av samtalet ska ägnas åt att säga så mycket om skelett som möjligt med hjälp av frågekorten. Samma frågekort kan användas många gånger.**
- Eleven väljer kanske att ställa följande frågor: VAD är ett skelett? VAR finns skelett? VEM har skelett? HUR ser ett skelett ut? VARFÖR är det bra med skelett?

Observera att samtalet ska hålla sig inom samtalsämnets ramar. Om eleven börjar tala om andra ämnen, ska du bryta samtalet och föra tillbaka eleven till det samtalsämne som är aktuellt.

När ni känner att samtalsämnet är uttömt, byter ni roller och gör samma samtal igen. Nu är du den som ställer frågor, vilket ger dig möjlighet att utveckla frågorna så att de kräver svar som inte finns i texten t ex "HUR vet du att du har ett skelett?" "VAD skulle hända med kroppen om det inte finns något skelett?"

Läsning

Läseboken är den produkt som successivt växer fram i takt med att övningsbladen bearbetas. Så snart ett övningsblad är genomarbetat, fogas det in i en pärm eller annat system för att bli sidor i en bok. Läsebokens texter är således bearbetade och väl förberedda.

Syftet med läseboken är att den blir en lättillgänglig bok för eleven som hen kan läsa i den för nöjes och nyttans skull. Syftet är också att eleven ska repetera och generalisera det som lärts i andra miljöer och tillsammans med andra personer.

VERSION 5

Version 5 riktar sig till elever som är på-väg att utveckla:

- **Större bredd och djup i ordförrådet, subjunktioner, ordklasser**
- **Huvudsats och bisats, adverbial bisats**
- **Stavelsestruktur i ord, ljudstruktur i stavelser, uttal**
- **Frasering vid läsning, uttal**
- **Samtalsroller/Turöverlämning, samtalsämne (ny/gammal information)**

Material version 5:

- **Övningsblad**
- **Begreppskort**
- **Ordbildskort**
- **Tablå över ordklasser**
- **Bokstavskort**
- **Analys-syntesplatta**
- **Frågekort**
- **Ändelsekort**
- **Trumma**
- **Post-it lappar**

Instruktioner till de vuxna:

- **Anpassa övningen till eleven genom att skriva en individuell lathund med basversion 5 som en grund.**
- **Gör i ordning materialet innan ni börjar jobba med övningarna.**
- **Studera instruktionen så att du förstår de olika momenten och kan ritualen.**
- **Lär dig de tecken som ingår i övningarna.**
- **Bestäm omfattning och tid för dagens övningsstund utifrån elevens dagsform.**

Arbeta med ett övningsblad i taget

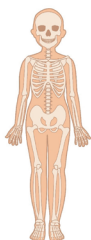
Planera övningstillfället utifrån aktuellt övningsblad och följ ritualens steg A-G. I det följande exemplifieras övningsstrukturen utifrån övningsblad 1.

Samtala om bilden på övningsbladet

För ett samtal om bilden på övningsbladet. Sätt ord på alla detaljer i bilden och "prata fram" vilka sammanhang som kan döljas i bilden. Konkretisera genom att jämföra med elevens och din egen kropp. Kontrollera att eleven kan benämna de olika delar av kroppen som visas i bilden.

Övningsblad 1

Alla människor har ett skelett.

Vårt skelett består av 206 ben som är olika stora. Alla är hårda, eftersom de innehåller kalcium och mineraler.

Skelettet formar kroppens utseende, så att huvudet är högst upp och fötterna längst ner. Utan ett skelett skulle vi inte kunna hålla oss upprätta.

Eftersom benen i skelettet är hårda, skyddas de inre organen. Skallen skyddar hjärnan, bröstkorgen skyddar hjärtat och lungorna och ryggraden skyddar nerver i ryggmärgen.

Fast skelettet har också andra viktiga funktioner. Musklerna fäster vid skelettet.

Att böja på armar eller ben eller vrida på huvudet, fungerar tack vare samarbetet mellan skelettet och musklerna.

Ifyllnadsblad 1

Alla människor har ett skelett.

Vårt skelett består av 206 ben, är olika stora. Alla är hårda, de innehåller kalcium och mineraler.

Skelettet formar kroppens utseende, huvudet är högst upp och fötterna längst ner. Utan ett skelett skulle vi inte kunna hålla oss upprätta.

benen i skelettet är hårda, skyddar de inre organen. Skallen skyddar hjärnan, bröstkorgen skyddar hjärtat och lungorna och ryggraden skyddar nerver i ryggmärgen.

skelettet har också andra viktiga funktioner. Musklerna fäster vid skelettet.

böja på armar eller ben eller vrida på huvudet, fungerar tack vare samarbetet mellan skelettet och musklerna.

Lexikon

Ordet Lexikon avser i denna text det mentala ordförrådet. Det omfattar således både det aktiva (ord som eleven använder) och det passiva ordförrådet (ord som eleven förstår). Vanligtvis är det passiva ordförrådet större än det aktiva.

Att lära sig ord betyder att lära en betydelse som kopplas ihop med ett sätt att uttrycka denna betydelse. Uttrycket är det som syns och hörs i talet, skriften eller tecknandet. Betydelsen utvecklas och fördjupas hela tiden och är det vi kallar begrepp. Begreppet är alltså en abstrakt kategori.

Lexikon brukar beskrivas i termer av bredd och djup. Bredden betecknar antalet ord i ordförrådet. Djupet i ordförrådet är betydelser och det nätverk av betydelsereationer som finns mellan de olika begreppen.

I detta material är eleven på väg mot större bredd och djup i ordförrådet samt högre medvetenhet om ordförrådet. Eleven förstår och använder ordens böjningsformer korrekt, kan kategorisera orden i över- och underordnade begrepp och vet synonymer och antonymer till begrepp.

Att utöka antalet ord i ordförrådet (bredden) är ett livslångt lärande. Man blir aldrig för gammal för att lära nya ord. Skrivna texter är till god hjälp i ambitionen att lära fler ord. I detta material övar eleven att upptäcka ord i övningsbladens texter som är svåra och att göra egna anteckningar. Eleven ska förstå orden, uttrycka dem i tal och tecken och skrift, använda dem i samtal och visa sin medvetenhet om orden genom att tala om dem till vilken ordklass de tillhör, hur de böjs eller vilka synonymer som finns.

Djupet i ordförrådet förstärks genom att orden kategoriseras i ordklassstillhörighet.

Begreppen lärs in kumulativt enligt den ordning de uppträder på övningsbladen.

Så här kan man göra:

**Material: Övningsblad, begreppskort, ordbildskort, tablå över ordklasser, penna –
papper/lpad, dator**

Underlaget till denna övning är ord som är svåra för eleven. Kontrollera först de begreppskort och ordbildskort (subjunktioner) som hör till övningsbladet. Om eleven inte kan förklara något eller några av begreppen ska de läras in. Subjunktionerna är svåra att förklara men eleven ska kunna läsa och uttala dem och använda dem i kommande grammatikövning.

Nästa steg är att inventera vilka ord i texten som eleven behöver jobba mer med. Eleven läser texten på övningsbladet och markerar alla ord som hen upplever som svåra. Eleven skriver sen in dessa ord i en lista på lpad/dator eller med penna och papper.

Dessa ord ska bearbetas. Samtala om ordens betydelser, ordklassstillhörighet och vilka funktioner de har. Eleven lär sig att skriva och läsa orden, uttala dem och förklara vad de betyder.

De ord som eleven markerat som "svåra" ska efter inläring tilldelas ordklassstillhörighet. Arbeta med ett ord i taget och diskutera på vilken rad i tabellen som ordet ska skrivas in. På övningsblad 1 rad 1 finns följande ord.

Tablå över ordklasser

Ordklass	Exempel i texten på övningsbladet
Substantiv	skelett
Pronomen	vårt
Adjektiv	stor
Verb	bestå
Adverb	upp
Preposition	av
Konjunktion	eftersom
Övriga ord	en, ett

Grammatik

Svenskan är ett SVO språk. Det betyder att grundordföljden för en sats är att S (subjektet) placeras före V (verbet), som kommer före O (objektet). Ordföljden är nästan densamma i huvudsats och bisats men ändras om satsen inleds med ett adverb.

Det finns bisatser av olika slag. Några fungerar framför allt som bestämmingar till ett substantiv eller ett pronomen i huvudsatsen (attributiva bisatser, främst relativ bisats). Andra (adverbiella bisatser) fungerar för att förtydliga avsikter, villkor, orsaker, följder eller tidsmässiga förhållanden i satsen.

I detta material övar eleven förståelsen av bisatser.

Så här kan man göra

Material: Övningsblad (två kopior; en kopia används som ifyllnadsövning, den andra kopian blir blad i läseboken), ordbilder

Eleven ska fylla i subjunktionen (det bisatsinledande ordet, som saknas på övningsbladet). Arbeta parallellt med de båda kopiorna av texten.

- **Läs först hela texten på det övningsblad som kommer att bli en sida i läseboken. Arbeta med en rad i taget. Sid 1 rad 1 ser ut så här:**
- **Vårt skelett består av 206 ben, som är olika stora. Alla är hårda, eftersom de innehåller kalcium och mineraler.**
- **Prata om betydelsen speciellt vad det är som är hårt och varför de är hårda.**
- **Ta sen fram ifyllnadsbladet och lägg ordbildskorten av subjunktionerna på bordet.**
- **Eleven ska *inte* se den fullständiga texten.**

Vårt skelett består av 206 ben,   är olika stora. Alla är hårda,   de innehåller kalcium och mineraler.

att

som

eftersom

fast

om

så att

- **Samtala med eleven om vilken subjunktion som passar i de två tomrummen. Pröva gärna flera subjunktioner i varje tomrum och diskutera om man kan säga så och vad det i så fall betyder. Diskutera t ex betydelseskilnaden mellan**

Alla är hårda, eftersom de innehåller kalcium och mineraler.

Alla är hårda, fast de innehåller kalcium och mineraler.

Alla är hårda, om de innehåller kalcium och mineraler.

Fonologi

Fonologi handlar om ljuden i vårt talspråk och de regler som tillåter ljuden att bygga upp ljudstrukturer. De minsta enheterna – fonemen – bygger upp stavelser som bygger upp ord. Att känna stavelserna är viktigt både då vi talar och läser.

Ett ord kan ha en eller flera stavelser. En stavelse måste ha en vokal och kan ha 1–3 konsonanter både framför och bakom vokalen. En stavelse kan alltså vara enkel och lätt att uttala eller komplex och svår att uttala.

I denna övning ska eleven undersöka ordens stavelsestruktur och stavelsernas ljudstruktur hos de ord i texten som eleven markerade som svåra vid den första genomläsningen, samt öva uttal.

Så här kan man göra:

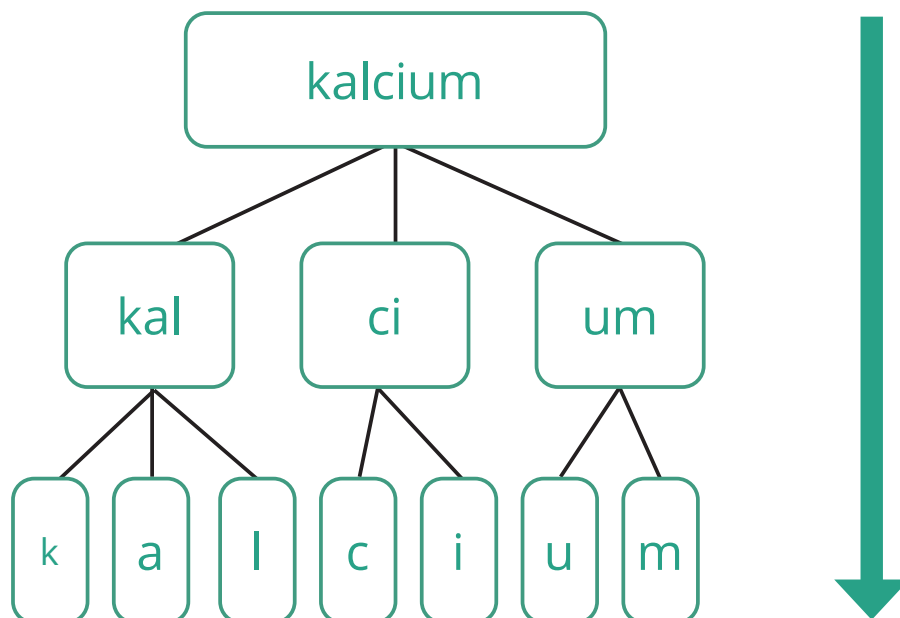
Material: den lista över svåra ord som eleven skrivit, penna, papper

Övningen är tudelad. Dels ska det valda ordet delas upp i stavelser och bokstäver (analys), dels ska det byggas upp från de minsta beståndsdelarna till ordets helhet (syntes). I både analys och syntesdelen ska uttalet övas.

Analys

De ord som eleven själv bedömt som svåra i texten ska undersökas. Lägg fram ett tomt A4 blad och rita den syntesplatta som passar till det valda ordets antal stavelser och bokstäver. Se exemplet nedan där ordet kalcium uppfattades som svårt. Arbeta med ordet i pilens riktning, från den stora enheten (ordet) mot de allt mindre enheterna (stavelser och bokstäver).

Analys av ordet kalcium

Eleven bygger en stavelse i taget genom att följa linjen med en penna från bokstav till stavelse. Samtidigt ljudas bokstaven tydligt. Då alla bokstäverna i en stavelse är på plats ska stavelsen uttalas.

Då stavelserna är uppbyggda på detta sätt ska samma procedur göras för att bygga ihop ordet med stavelserna. Följ linjen från stavelsen till ordnivån och uttala stavelsen. Då alla stavelser är på plats ska ordet uttalas.

Denna övning passar utmärkt också som en artikulationsövning. Fokusera de ljud och ljudkombinationer som eleven kan ha svårt med. Uttala alla ord, stavelser och enskilda ljud långsamt och med övertydlig artikulation. Fokusera vokaluttalen, lek med tonen och styrkan och håll ut vokalen lika länge som tonen finns kvar. Ge stöd med tecknade ord, teckenstavade stavelser och teckenbokstäver.

Prosodi

Alla talade språk har en egen melodi som byggs upp av speciella rytmiska strukturer och tonmönster. Rytmen underlättar vår förståelse av det som sägs genom att dela upp talflödet i lagom stora avsnitt för bearbetning i vår talperception. Rytmen avslöjar var ett ord, en fras eller en sats börjar och slutar och den styr vår uppmärksamhet mot det mest betydelsebärande i satsen. Rytmen handlar om växlingen i kvantitet (längden av enskilda ljud) mellan stavelser vilket bygger upp betoningsmönster, som tillsammans med tempo skapar rytmer.

Det finns en ordprosodi som gäller då orden uttalas utan sammanhang med andra ord. Det finns också en fras- eller satsprosodi som lägger sig ovanpå ordprosodin och förändrar den. Fras- och satsprosodin har bland andra funktioner en kraft att rikta vår uppmärksamhet mot den del i satsen som bär den betydelse som är viktigast i stunden. Genom att flytta betoning från ett ord till ett annat kan hela satsens betydelse ändras eller nyanseras.

Prosodin har många olika funktioner. En av dem är att framhäva ord som bär den betydelse som är den viktigaste i stunden. Genom att flytta betoning från ett ord till ett annat kan hela satsens betydelse ändras eller nyanseras.

I denna övning ska eleven få insikter om betydelsen av frasering i läst text. Det betyder att eleven ska binda samman men samtidigt särskilja grupper av ord med hjälp av intonation, betoning och pauser.

Så här kan man göra:

Material. Övningsbladen

Läs texten högt tillsammans. Låt fraseringen följa uppdelningen i huvudsats och bisats som i exemplet från Övningsblad 1.

[Vårt skelett består av 206 ben] [som är olika stora].

[Alla är hårda] [eftersom de innehåller kalcium och mineraler.]

[Skelettet formar kroppens utseende] [så att huvudet är högst upp och fötterna längst ner].

Tänk på intonationens betydelse då en fras avslutas! Om den efterföljande frasen innehåller en bisats ska tonen peka framåt och markera att det kommer nåt mer. Låt alltså tonen hänga i luften under det korta ögonblick som pausen varar.

Öva fraserna så många gånger att det blir ett flyt. Öva helst som korusläsning med flera röster tillsammans.

Pragmatik

För att kunna använda språket till nytta eller nöje behöver man förstås kunna en massa ord och veta hur man sätter samman dem till satser. Men det räcker inte. Man måste också veta vilka samtalsregler som finns.

Regler som handlar om vem som får tala, vad man får tala om, hur länge man får tala, hur man får uttrycka sig och mycket annat i just den här situationen. Dessa regler är sociala eftersom det handlar om kommunikation alltså det som sker mellan två eller fler människor med hjälp av våra språkliga och ickespråkliga verktyg. Och där det finns sociala regler och normer, finns det också förväntningar på beteenden hos dem, som samtalar.

Grundläggande i ett samtal är att följa reglerna för turtagning. De skapar ett regelstyrt växelmonster mellan den som talar och den/de som blir tilltalade. Då en person är aktiv och initierar ett samtal förväntas övriga i samtalet att lyssna, ta emot och vänta. Då talaren signalerar att hen är färdig växlar rollerna och den som varit passiv förväntas inta den aktives roll och avge sin respons.

I takt med att detta grundmönster utvecklas höjs förväntningarna både på de svar som ges och de initiativ som tas. Grundregeln är att man förväntas hålla sig inom samtalsämnetns ramar och säga/teckna så mycket som behövs men inte mer.

Alla samtal handlar om något. Det finns ett samtalsämne. Hur mycket och vilken information man ger om samtalsämnet beror på en rad omständigheter, som vem man talar med (hur mycket vet den personen redan?) eller hur situationen är (finns det känsliga eller tabulagda ämnen?). En allmän regel är dock att man inte säger mer än det som behövs och att man inte ger gammal information. Gammal information kan vara sådant man själv redan sagt eller sådant som samtalspartner redan vet. Detta kräver en förmåga att kunna sätta sig in i sin samtalspartners erfarenheter och intressen.

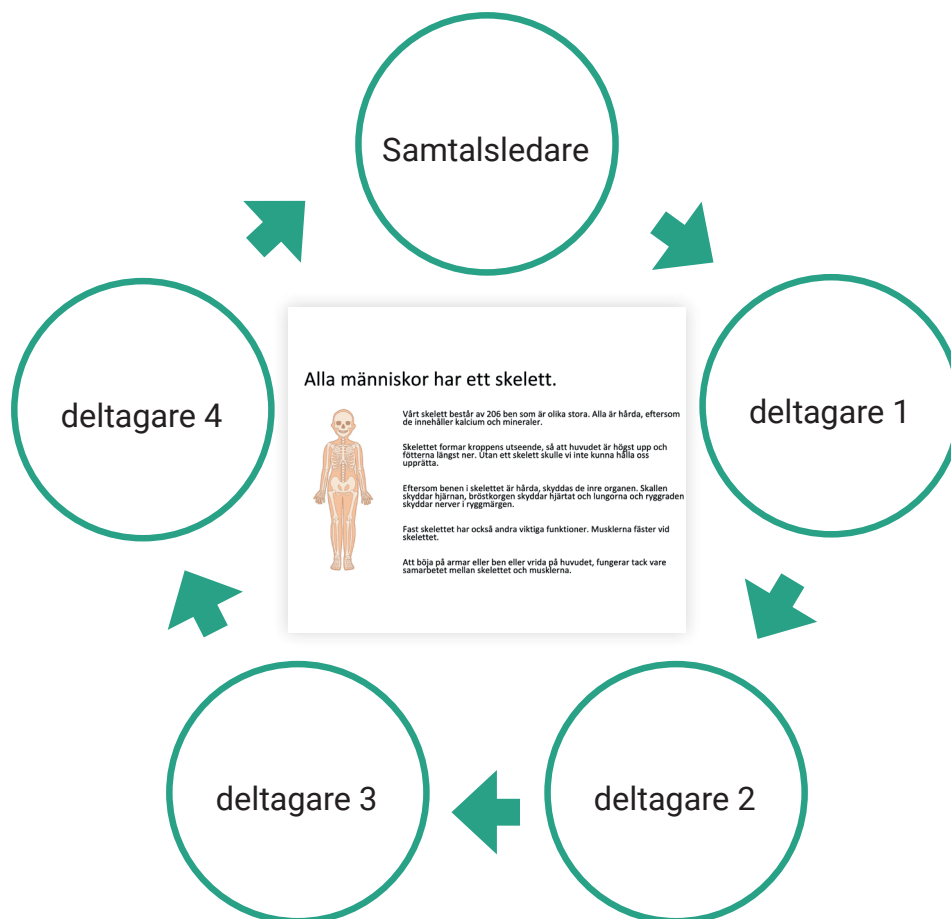
Ett samtal har olika syften. Man vill uppnå något med samtalet. Det kan vara att ge eller få information, beskrivning, förklaring eller att hävda egna åsikter.

I detta material övar eleven att överlämna turen, att hålla sig till samtalsämnet och att skilja gammal och ny information.

Så här kan man göra:

Material: Övningsblad

För att denna övning ska fungera krävs det en liten grupp av personer som sitter i en ring för att kunna se varandra. Tillsammans bildar dessa personer en samtalscirkel. Alla som deltar i samtalscirkeln har läst den text – aktuellt övningsblad – som bildar basen för samtalet.

Du är samtalsledare och bestämmer samtalsämnet. Välj rubrikens ämne. På övningsblad 1 är samtalsämnet skelett.

- **Du öppnar samtalet genom att säga "Vi ska prata om skelett."**
- **Överlämna turen till eleven som sitter närmast till vänster om dig med orden "Vad vill du säga om skelett? DU FÅR BARA SÄGA EN SAK".**
- **Eleven svarar EN SAK och överlämnar turen till den som sitter till vänster.**
- **Nästa person säger en annan sak och överlämnar turen till nästa person.**
- **Så fortsätter det tills cirkeln sluts eller det inte finns något mer att säga om samtalsämnet.**

Samtalet avslutas med att samtalsledaren sammanfattar all information som getts kring ämnet.

I samtalet får man inte upprepa vad någon annan sagt och man får bara ge en information åt gången. I samtalet ska man också tydligt överlämna turen till näste talare med blicken (se på näste talare) och kroppen (vända sig mot) och ord ("Din tur"). För att stötta turöverlämningen kan ett konkret föremål t ex en penna användas.

Läsning

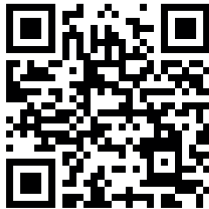
Läseboken är den produkt som successivt växer fram i takt med att övningsbladen bearbetas. Så snart ett övningsblad är genomarbetat fogas det in i en pärm eller annat system för att bli sidor i en bok. Läsebokens texter är således bearbetade och väl förberedda.

Syftet med läseboken är att den blir en lättillgänglig bok för eleven som hen kan läsa för nöjes och nyttans skull. Syftet är också att eleven ska repetera och generalisera det som lärts i andra miljöer och tillsammans med andra personer.

Material

Det material som används i version 1 – 5 finns att ladda ner via följande länk:

<https://tinyurl.com/Spraket-Metodik-Bilagor>

Strukturen på innehållet är följande:

Bil 1: Övningsblad; version 1 – 5

Bil 2: Begreppskort

Bil 3: Ordbildskort; version 1 -5

Bil 4: Tilläggsmaterial till lexikonövningar; begreppspyramid, tablåer för substantivens- och verbens böjningar, adjektivens komparation, ordklasser samt synonym – antonym tabell

Bil 5: Satsplattor; version 1 - 2

Bil 6: Syntesplattor; version 1 – 4

Bil 7 Fraskort; version 4

Bil 8: Frågekort; version 1 - 5

Metodikhäfte

PROJEKTET SPRÅKET SOM NYCKEL TILL ETT DELAKTIGT VUXENLIV
RAPPORT 2024:3 • IRÉNE JOHANSSON

